

Η ελληνορωμαϊκή αυτοκρατορία : Πώς οι Έλληνες διατήρησαν την ελληνικότητά τους.

Από Marios Novakopoulos.

Η ελληνική ταυτότητα μαζί και ενάντια στη Ρώμη Του Πωλ Βέιν* από το [Άρδην τ. 65.](#)

Στη μικρή γειτονιά του σύμπαντός μας, γύρω στο έτος 200 π.Χ και μετά τις τεράστιες κατακτήσεις του Αλεξάνδρου του Μεγάλου, η Ελλάδα και η ελληνική Ανατολή αποτελούσαν μια ομάδα βασιλείων και πόλεων, που συγκροτούσαν την ισχυρότερη εθνότητα του κόσμου. Ο πολιτισμός της είχε ταυτιστεί στην αντίληψη όλων (Καρχηδονίων, Ετρούσκων ή και της ρωμαϊκής Ιταλίας) με την ίδια την έννοια του πολιτισμού. Ο πιο διάσημος άνδρας της εποχής δεν ήταν ο Καρχηδόνιος Αννίβας ούτε ο Ρωμαίος Σκιπίων αλλά ο **Αντίοχος ο Μέγας**, ο Έλληνας βασιλιάς της Εγγύς και της Μέσης Ανατολής.

Όμως, στα **192**, ο Αντίοχος υπέκυπτε υπό το βάρος των όπλων της Ρώμης, η οποία, κατά τη διάρκεια των δύο εκείνων αιώνων, μετέβαλε την Ελλάδα και τον ελληνικό κόσμο σ' ένα συνονθύλευμα ρωμαϊκών επαρχιών και προτεκτοράτων. Αυτές οι περιοχές θα αποτελέσουν, στους τέσσερις πρώτους αιώνες μ.Χ., το ανατολικό ήμισυ ή το «ελληνικό τμήμα» αυτής της δίγλωσσης αυτοκρατορίας, μέχρις ότου, γύρω στα 400, το δυτικό και λατινικό ήμισυ πέσει βαλλόμενο από τα χτυπήματα των Γερμανών, αφήνοντας τους Έλληνες κυρίους του εαυτού τους.

Στόχος μας είναι η διερεύνηση της στάσης των Ελλήνων απέναντι στη ρωμαϊκή κυριαρχία. Διατήρησαν οι Έλληνες την εθνική τους ταυτότητα ή κατέληξαν να θεωρούν τους Ρωμαίους συμπατριώτες τους; Αναφέρομαι σε «εθνικότητα», δηλαδή στη σχέση που συνδέει τα άτομα με μια ορισμένη ταυτότητα, και όχι στον «εθνικισμό», δηλαδή εκείνο το κίνημα του 19ου αιώνα που θεμελιώνει την πολιτική ταυτότητα πάνω στην εθνική. Η απάντηση των σημερινών ιστορικών, σε αντίθεση με τη δική μας άποψη, είναι σχεδόν ομόφωνη και διόλου μετριοπαθής: ναι, υπήρξε μετάβαση από την υποταγή στην αποδοχή και οι Έλληνες έφτασαν στο τέλος να νιώθουν πολίτες της αυτοκρατορίας. Υποστηρίζουν, μάλιστα, πως η κοινή γνώμη εξελίχθηκε, και με βάση ορισμένα κείμενα (που, κατά τη γνώμη μου, ερμηνεύθηκαν εσφαλμένα), θεωρούν πως, κατά τον δεύτερο αιώνα, «τον χρυσό αιώνα» της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, διαπιστώνεται μια ειλικρινής προσχώρηση των Ελλήνων στη ρωμαϊκότητα. Βεβαίως, αναγνωρίζουν, ότι, μέσα στην εκτεταμένη ελληνική φιλολογία της αυτοκρατορικής εποχής, μπορεί να διακρίνει κανείς διάσπαρτες εκφράσεις ενός αντι-ρωμαϊκού αισθήματος, που όμως δεν θα πρέπει να τις παίρνει σοβαρά υπόψη του.

Και εάν το ερώτημα ήταν λιγότερο απλό; Ο **Gilbert Dagron** παρατηρεί εύστοχα: **«Ακόμα και εάν ίσως υπήρξε προσχώρηση, δεν υπήρξε συγχώνευση. Η εξουσία παρέμεινε ρωμαϊκή και ο πολιτισμός ελληνικός»**. Διακρίνει δε ανάμεσα «στον εθισμό της ελληνικής Ανατολής στη ρωμαϊκή εξουσία» και την «απόρριψη» του εκρωμαϊσμού (1). Ακόμα και κατά τον τέταρτο και τελευταίο αιώνα της αυτοκρατορίας, οι Έλληνες συνέχιζαν να λένε: «εσείς οι Ρωμαίοι και εμείς οι Έλληνες», όπως έκαναν ήδη για πάνω από μισή χιλιετία. Στα 395, ο χωρισμός των δύο τμημάτων της αυτοκρατορίας υπήρξε ένα διαζύγιο ανάμεσα σε μια λατινική Δύση και μια Ανατολή που παρέμεινε ελληνική. Το ζήτημα είναι να δούμε τι κρύβεται πίσω από μια σειρά παράλληλες συμπεριφορές που μπορούν να μοιάζουν αντιφατικές και οι οποίες παρέμειναν αμετάβλητες για τέσσερις ή πέντε αιώνες. Κάποιος μπορούσε, ταυτόχρονα, να περιφρονεί τη Ρώμη, να είναι υπερήφανος γιατί είναι Έλληνας και να υποστηρίζει την αυτοκρατορική τάξη. Να είναι ταυτόχρονα ξενόφοβος, Έλληνας πατριώτης και «συνεργάτης». Επρόκειτο μάλιστα για την κυρίαρχη τάση. []***

Για να έλθουμε εκ προοιμίου σε ρήξη με τις κατεστημένες αντιλήψεις, θα αρχίσουμε από ένα ακραίο παράδειγμα, την ομιλία που ο ρήτορας και φιλόσοφος, **Δίων ο Προυσαεύς** (2), εκφώνησε δημόσια στον λαό της Ρόδου γύρω στο έτος 100 της εποχής μας (μ.Χ): μια απρο-

σδόκητη, θαρραλέα και βίαη ομιλία η οποία παραβλέπεται ή αγνοείται από τους ιστορικούς εδώ και έναν αιώνα. []

«Στο παρελθόν, η κοινότητά μας (οι Έλληνες, σ.τ.μ.) κέρδισε την τεράστια φήμη της με τη συμβολή πάρα πολλών», δήλωνε ο Δίων στον επίλογο του λόγου του (3), «πάρα πολλοί ήταν εκείνοι που συνέβαλαν στη μεγαλοσύνη της Ελλάδας: εσείς οι Ρόδιοι, αλλά και οι Αθηναίοι, οι Λακεδαιμόνιοι, οι Θηβαίοι, οι Κορίνθιοι για μια περίοδο, οι Αργείοι άλλοτε. αλλά σήμερα, κανένας από αυτούς δεν έχει πλέον οποιοδήποτε κύρος: Οι μεν έχουν εκμηδενιστεί και εξαφανίστηκαν (4). Όσο για τους άλλους, έχουν ατιμωθεί με τον τρόπο που ξέρουμε και έχουν απολέσει από κάθε άποψη την αρχαία τους δόξα, πιστεύοντας ηλιθίως πως απολαμβάνουν μια καλή ζωή (5), ενώ θεωρούν πλεονέκτημα το ότι μπορούν να συμπεριφέρονται άσχημα, χωρίς κανένας να τους εμποδίζει. Έτσι, δεν μένετε πια παρά μόνο εσείς: είστε οι μόνοι που μπορείτε ακόμα να καταδείξετε πως υπήρξατε όντως κάτι σημαντικό και δεν έχετε ακόμα γίνει άξιοι της πιο απόλυτης περιφρόνησης. επειδή, εάν δεν υπήρχαν ακόμα εκείνοι που συνεχίζουν να τιμούν τη γη τους, όπως κάνετε εσείς, οι Έλληνες, εδώ και πολύ καιρό, θα είχαν καταντήσει περισσότερο περιφρονητέοι από τους Φρυγίους και τους Θράκες, όπως, όχι άδικα, υποστηρίζουν κάποιοι. Όταν μια μεγάλη και ακμάζουσα οικογένεια έχει εντελώς καταρρεύσει, και της μένει ένας απόγονος, έστω και εάν είναι απολύτως μόνος του, τα πάντα στηρίζονται σε αυτόν. και εάν συμπεριφέρεται άσχημα, αμαυρώνει όλη τη φήμη της οικογένειάς του, ατιμάζει όλους προγόνους του: ιδού, λοιπόν, Ροδίτες, ποια είναι η σημερινή ευθύνη σας απέναντι στον ελληνισμό». []

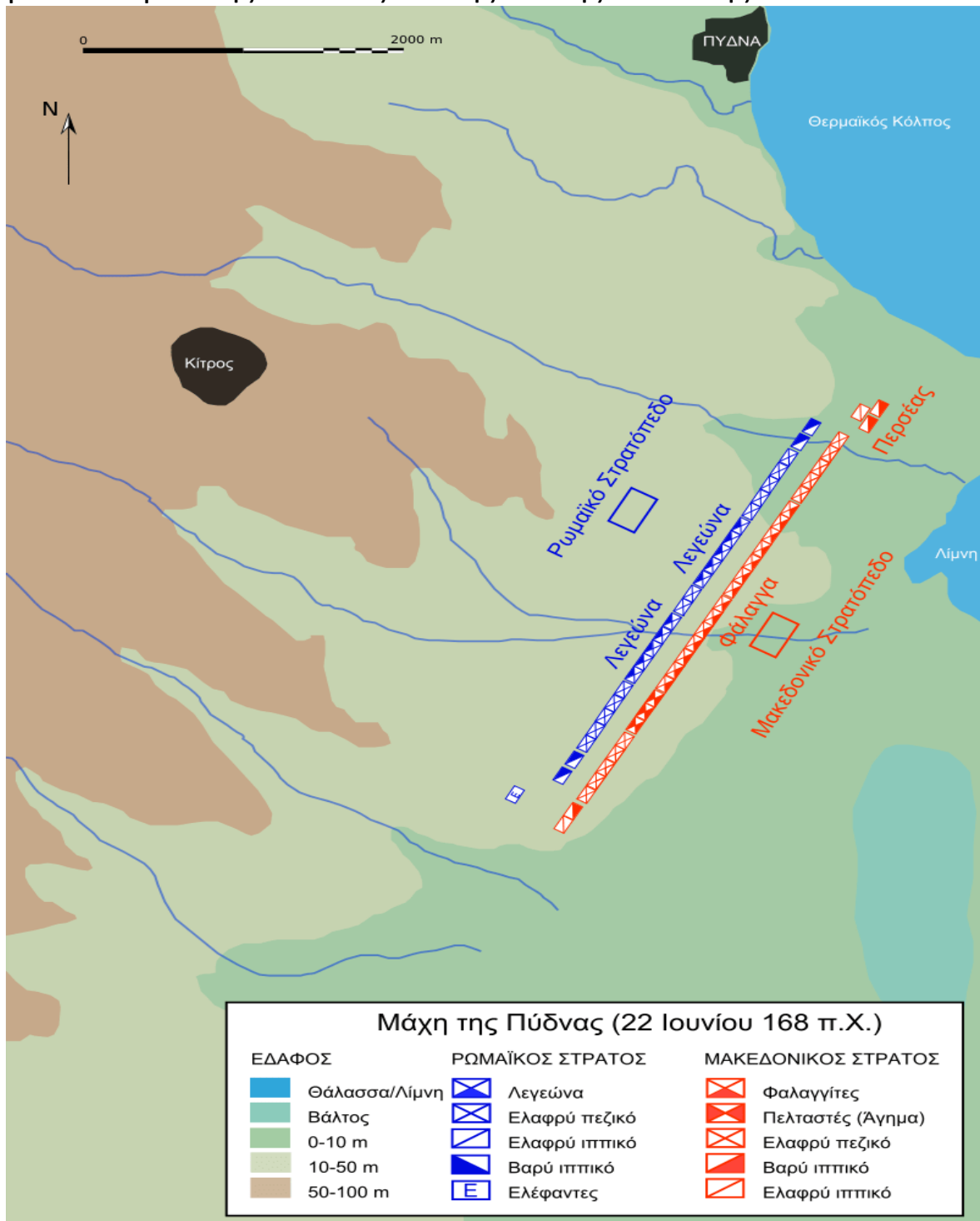
«Επειδή δεν θα πρέπει να φανταστείτε, Ρόδιοι, ότι καταλαμβάνετε την πρώτη θέση στην Ελλάδα, να θυμάστε πως δεν μπορεί κανείς να υπερέχει παρά μόνο απέναντι σε κάποιους άλλους που εξακολουθούν να παραμένουν ζωντανοί και να ενδιαφέρονται για την τιμή και την υπόληψή τους», όπως ήταν άλλοτε οι Έλληνες. «Όμως αυτό που ήταν κάποτε οι πρόγονοί μας χάνεται σιγά σιγά, καθώς έχουν ολοκληρωτικά ξεπέσει, χυδαία και ατιμωτικά. Παρατηρώντας λοιπόν τους σημερινούς ανθρώπους, μπορεί κανείς να φανταστεί πόσο υπέροχα και λαμπερά ζούσαν εκείνοι στο παρελθόν; Κανένας, και μόνον οι πέτρες έχουν μείνει για να υπομνήσκουν ακόμα την ευγένεια και τη μεγαλοσύνη της Ελλάδας. Πρόκειται για τα ερείπια των κτιρίων, επειδή εκείνοι που κατοικούν και κυβερνούν ακόμα αυτές τις πόλεις, θα έλεγε κανείς ότι δεν είναι απόγονοι ούτε καν των Μυσών (7). Έτσι λοιπόν, οι πόλεις που

καταστρέφονται εξ ολοκλήρου έχουν περισσότερες πιθανότητες, για μένα, από εκείνες που έχουν τέτοιους κατοίκους, επειδή η μνήμη τους διαιώνίζεται άθικτη και η φήμη τους δεν υποφέρει τη σύγκριση με τη παρελθούσα λαμπρότητά τους. το ίδιο, τηρουμένων των αναλογιών, ισχύει και για τους νεκρούς, είναι προτιμότερο να καταστρέφεται το σώμα τους και κανείς να μη μπορεί να το δει, παρά να παρουσιάζεται σε κατάσταση σήψης». []

Δίχως άλλο, αυτή η ομιλία δεν αποτελούσε κάποιο κάλεσμα σε δράση: καμιά ρεαλιστική πολιτική προοπτική δεν ήταν ορατή και, επιπλέον, ο ίδιος ο συντάκτης της ήταν εσωτερικά διχασμένος. **Ο Δίων είναι ένας πατριώτης και ταυτόχρονα ένας πλούσιος προύχοντας;** Μεσα του, το «ταξικό συμφέρον» αλλά και η ροπή του ηθικιστή για την ευταξία και την αποδοχή της εξουσίας έρχονται σε σύγκρουση με την εχθρότητα προς τους ξένους κυριάρχους. Αυτό είναι το κλειδί αυτής της φλογερής και περίπλοκης ομιλίας. Η νίκη της Ρώμης και η υποταγή της Ελλάδας είναι ανεπίστρεπτες στα μάτια του Δίωνα, ο οποίος δεν μοιάζει καθόλου με Εβραίο ζηλωτή ή μιμητή των Αλεξανδρινών «πράξεων των μαρτύρων». Θα προτιμούσε χωρίς καμιά αμφιβολία να ήταν η Ελλάδα ανεξάρτητη –όπως και ο **Πλούταρχος**–, αλλά παρόλα αυτά δεν καλεί τους Έλληνες να επαναστατήσουν, παραμένει πικρόχολος. Είναι αυτός που όρισε την Pax Romana, την περιβόητη ρωμαϊκή ειρήνη, με μια φράση πράγματι αξιομνημόνευτη: «ειρήνη και δουλεία» (8). Δεν είναι ο μόνος. η πικρία του αντανακλά εκείνη της πλειοψηφίας των συμπατριωτών του. []

Στη συνέχεια του κεφαλαίου θα περιγράψουμε πώς το **ρωμαϊκό σύμπλεγμα ανωτερότητας συγκρούστηκε με ένα ανάλογο ελληνικό σύμπλεγμα, το οποίο, τελικά, κατόρθωσε να επικρατήσει**, μετά από έξι ή επτά αιώνες. Η αντιπαράθεση των δύο εγωισμών εμφανίστηκε αρκετά νωρίς, όταν η Ρώμη, μετά την ήττα του Αννίβα, εισέβαλε στη διεθνή σκηνή. Κατά τη διάρκεια του φθινοπώρου του 200 π.Χ. (πρόκειται για μια από τις σημαντικές ημερομηνίες της δυτικής ιστορίας), ένας βασιλιάς της Μακεδονίας με υπερβολικές φιλοδοξίες δέχτηκε την επίσκεψη ενός νέου Ρωμαίου γερουσιαστή που τον πρόσταξε να μην αγγίξει πια καμιά πόλη, κανένα ελληνικό βασίλειο, διαφορετικά θα ακολουθούσε ο πόλεμος. «Ο βασιλιάς, άναυδος, του απάντησε ότι του συγχωρεί τριπλά την αυθάδειά του: πρώτον επειδή ήταν νέος και άπειρος, έπειτα επειδή ήταν ο πιο όμορφος άνδρας της εποχής του, πράγμα το οποίο ήταν γεγονός, και κυρίως επειδή ήταν Ρωμαίος (9)». Ακολούθησε ο πόλεμος και, ανάμεσα

στα 200 και τα 167, μετά από τρεις νίκες, οι νέοι κατακτητές του κόσμου θα γίνουν κύριοι της Ελλάδας και της Μέσης Ανατολής.

Μάχη της Πύδνας.

Αυτή η μετάβαση από έναν ιμπεριαλισμό «ασφαλείας» σε έναν επεκτατικό ιμπεριαλισμό συνοδεύτηκε και από τη μετάβαση από μια αυθόρμητη σε μια συνειδητή, επιδιωκόμενη και επιθυμητή, ελληνοποίηση. Ανέκαθεν, οι ελληνικοί τρόποι σε αρκετούς τομείς, την τέχνη, τη θρησκεία, τη μυθολογία, βρίσκονταν στη μόδα τόσο στην Ιταλία όσο και σε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου. Μετά το 200 π.Χ., η ρωμαϊκή

αριστοκρατία, η οποία μετεβλήθη στον διαχειριστή της μεγάλης «παγκόσμιας» σκηνης, έπρεπε να εμφανίζεται με στοιχειωδώς πολιτισμένα ήθη, και μπόρεσε να το κάνει, ακριβώς επειδή είχε κυριαρχήσει: σύμφωνα με αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε, το «θεώρημα Tocqueville», μια ανθρώπινη ομάδα δεν υιοθετεί έναν ξένο πολιτισμό παρά μόνο υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα βρεθεί, ως συνέπεια του εκπολιτισμού, στη τελευταία θέση αυτού του πολιτισμού (10). Ειδάλλως, θα επιτείνει τη διαφοροποίησή του ή θα εκθρέψει τη δυσαρέσκειά του. Η Ρώμη ήταν αρκετά ισχυρή ώστε να μπορεί να μιμηθεί κάποιον άλλο. Το αποτέλεσμα υπήρξε, επί αιώνες, μια αντίστροφη συμμετρία εγωισμών: **Η Ρώμη θα διακατέχεται από ένα σύμπλεγμα πολιτικής ανωτερότητας και πολιτιστικής κατωτερότητας, μέχρι την πτώση της αυτοκρατορίας της Δύσης, ενώ οι Έλληνες από το ακριβώς αντίστροφο.** Η εθνική τους ταυτότητα θα είναι η ταυτότητα ενός λαού με υψηλό πολιτισμό που κάποτε υπήρξε αυτοκρατορία ενώ πλέον δεν είναι.

Αυτή όμως είναι η μισή αλήθεια. υπάρχει και η άλλη μισή που είναι πιο πεζή και η οποία θα εξασφαλίσει τους έξι αιώνες της «ρωμαϊκής ειρήνης»: Το 1912, κατά την περίοδο της γαλλικής κατάκτησης του Μαρόκου, ο στρατηγός Lyautey έγραφε: «Η μάζα του πληθυσμού ήταν έτοιμη να επιτεθεί στους κατακτητές, όχι όμως και οι πλούσιες και φωτισμένες τάξεις». Δύο αιώνες πριν την εποχή μας, από τότε που άρχισε η ρωμαϊκή κατάκτηση της Ελλάδας, οι ανώτερες τάξεις που συγκέντρωναν στα χέρια τους τον πλούτο, την εξουσία και την παιδεία, δίσταζαν να στραφούν ανοικτά εναντίον των Ρωμαίων. Τριακόσια χρόνια μετά, η πολιτική στάση του Αίλιου Αριστείδη, του Πλουτάρχου και κατά το ήμισυ του ίδιου του Δίωνα, θα κινείται στις ίδιες βάσεις. Χρειάζεται λοιπόν να διαμορφώσουμε ένα ιστορικό σχήμα που να έχει την αδιαμφισβήτητη καθαρότητα ενός διαγράμματος: **οι φτωχοί, οι μάζες, το πλήθος, ήταν εχθρικοί προς τη Ρώμη, ενώ οι πλούσιοι ήταν φιλορωμαίοι ή αρνούσαν να αντισταθούν.** Το σχήμα αυτό δεν αποτελεί μια μαρξιστική εφεύρεση ούτε μια προβολή στο παρελθόν των ετών 1940-1944: διαπιστώνεται από τις πηγές, και ενισχύεται από το διεισδυτικό πνεύμα του Fustel de Coulanges (11). Θα παραχαράσσαμε όμως την Ιστορία αν βλέπαμε τα δέντρα χωρίς να διακρίνουμε το δάσος. Αλλά και το ίδιο δάσος δεν είναι μια απλή υπόθεση. Οι προύχοντες μπορεί να κινούνται είτε από το ταξικό συμφέρον σε όλη του την ωμότητά του είτε από μια κοσμοαντίληψη, μια πολιτική φιλοσοφία. ενώ, όντως, για ορισμένους, ο πατριωτισμός αποδείχθηκε ισχυρότερος από όλα τα άλλα. []

Η ρωμαϊκή κατάκτηση, για να πραγματοποιηθεί, στηρίχθηκε σε δύο δοκιμασμένες «λογικές», που κάθε καλός παίκτης και ανταγωνιστής εφαρμόζει εξ ενστίκτου, ακόμα και αν δεν έχει πλήρη συνείδηση για αυτό. Η πρώτη συνίστατο, για τη Ρώμη, στη συμμαχία με κάποια «κράτη», ενώσεις ή πόλεις, ενάντια σε άλλα¹². Η Αχαΐα του Πολύβιου, που αρνήθηκε στα 168 να συμπαραταχθεί με τον Περσέα ενάντια στη Ρώμη, ήταν ο βασικός άξονας αυτής της πολιτικής¹³. [] Η ανεξάρτητη Ελλάδα, με τις πόλεις τις, τις ενώσεις της και τους βασιλιάδες της, ζούσε μέσα σε μια διαρκή κατάσταση πολέμου όλων ενάντια σε όλους, και αυτοί οι ανταγωνισμοί ήταν τόσο συχνοί όσο και οι συγκρούσεις ανάμεσα σε πιστωτές και οφειλέτες. Στην αυτοκρατορική εποχή, η «ανάμνηση» αυτού του παρελθόντος της διχόνοιας, που παρέμενε εναργής, θα προλειάνει το έδαφος ή τουλάχιστον θα δικαιολογήσει την Pax Romana και θα έχει μεγαλύτερο βάρος από την ανάμνηση των κοινωνικών συγκρούσεων.

Η Σύγκλητος κινείται επίσης και επί τη βάση μιας δεύτερης λογικής: οι ολιγαρχίες που βρίσκονται επικεφαλής των συμπολιτειών και των ελληνικών πόλεων θα έθεταν σε κίνδυνο την πολιτική και κοινωνική τους θέση εάν στρέφονταν εναντίον του μελλοντικού νικητή, αντί να συνταχθούν μαζί του. Εκτός αυτού, το πρόβλημα των χρεών αποτελούσε μια πραγματική κοινωνική απειλή γι' αυτές. Ενώ οι επαναστατικές εξεγέρσεις υπήρξαν σπάνιες στη ελληνιστική εποχή, ο φόβος των κοινωνικών αναστατώσεων αποτελούσε μια διαρκή σταθερά (14). Ίσως αυτό το φάσμα να λειτουργούσε σαν σκιάχτρο: «Έχετε να επιλέξετε ανάμεσα σε μας, τους προύχοντες, και ανάμεσα στους εξισωτές που δρουν στο όνομα της δημοκρατίας». Ήδη, περισσότερο από έναν αιώνα πριν, αμέσως μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου του Μεγάλου, ο **Λαμιακός πόλεμος** - εξέγερση των Ελλήνων ενάντια στη μακεδονική ηγεμονία - υπήρξε ένας πόλεμος «του λαού» για την «ελευθερία» ενάντια στη «ολιγαρχία», σύμφωνα με τις ακριβείς εκφράσεις ενός αθηναϊκού διατάγματος. «Εκείνοι που διέθεταν περιουσία συμβούλευαν την ειρήνη», λέγει ο Διόδωρος, «αλλά οι δημαγωγοί διέγειραν το πλήθος και έσπρωχναν προς τον πόλεμο» ενάντια στη Μακεδονία (15).

Πολύβιος.

Τώρα, οι ολιγαρχίες έπαιζαν το χαρτί της ρωμαϊκής φιλίας. Η Αχαΐα ήταν «μια αστική κυβέρνηση υποταγμένη στη Ρώμη (16)», έγραφε ο εξαιρετικά θετικιστής Holleaux το 1930. Η συμμαχία με μια εχθρική πόλη

ή έθνος, για να επιτευχθεί η υποταγή του αντίπαλου κόμματος, αποτέλούσε παράδοση στην Ελλάδα. Στη **Ρόδο**, οι εχέφρονες πολίτες ήταν οπαδοί της Ρώμης, ενώ «οι κάθε είδους ανατροπείς και δυσαρεστημένοι» ήταν αντιρωμαίοι (17). Ο αποδιοπομπαίος τράγος του **Πολύβιου** είναι οι Βοιωτοί, οι δημαγωγοί οι οποίοι σπαταλούσαν τα δημόσια κονδύλια σε παροχές προορισμένες να ανακουφίσουν τους ανθρώπους του λαού εις βάρος των συμφερόντων της πόλης (18). Για τον Πολύβιο, η νίκη της Ρώμης ενάντια στον σύμμαχό τους, Αντίοχο τον Μέγα, «έσβησε, ευτυχώς, στη Βοιωτία τις ελπίδες εκείνων που επιθυμούσαν μια επανάσταση». Η δικαιοσύνη αποκαταστάθηκε (19) και οι πιστωτές μπόρεσαν να σύρουν και πάλι μπροστά στα δικαστήρια τους κακοπληρωτές οφειλέτες (20). Η «συνεργασία» με τον κατακτητή είναι ένα από τα πιο κοινότοπα ελατήρια της παγκόσμιας ιστορίας, πιο πολύ και από την πάλη των τάξεων. Στην Αμερική, με πληροφορεί ο Claude Baudez, οι κονκισταδόροι κατέκτησαν τις προκολομβιανές κοινωνίες χάρη στη συνεργασία των ντόπιων ευγενών. Το θεμέλιο της ρωμαϊκής κυριαρχίας θα είναι, σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, η συμμαχία της αυτοκρατορικής κυρίαρχης τάξης με τους τοπικούς προύχοντες, στους οποίους είχε παραχωρηθεί η φροντίδα του ελέγχου των πληθυσμών: «Συγκρατήστε τον όχλο σας, και εμείς θα συγκρατήσουμε τους δικούς μας...»

Όμως η «δημαγωγία» είναι εχθρική προς τους Ρωμαίους, οι οποίοι συντάσσονται με τους εύπορους, εξ ου και μια τραγική επιλογή. «Υπάρχουν σήμερα, γράφει ο Πολύβιος, δύο μερίδες μέσα σε όλα τα ανεξάρτητα Κράτη» (ή, σύμφωνα με το λεξιλόγιο της εποχής, στα «δημοκρατικά κράτη (21)»). «Το ένα από τα δύο κόμματα υποστηρίζει πως πρέπει να υπακούμε προ πάντων σε αυτά που ορίζουν οι Ρωμαίοι, ενώ το άλλο, που έχει μαζί του την πλειοψηφία, επικαλείται» τους προγονικούς νόμους και το σεβασμό των θελήσεων της πόλης. Το πρώτο κόμμα «δυσφημείται και συκοφαντείται στο πλήθος, ενώ εγκωμιάζονται εκείνοι που εναντιώνονται» στους Ρωμαίους (22). Το δεύτερο κόμμα «είναι όμορφο, το πρώτο είναι αξιοσέβαστο, αλλά και τα δύο είναι συνετά (23)», θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς. Αλλά το δίλημμα παρέμενε: θα έπρεπε να διατηρήσουμε τη δημόσια τάξη με τίμημα την ανεξαρτησία, ή να επικαλούμαστε τα «ωραία» αντι-ρωμαϊκά συναισθήματα που έτειναν μάλλον προς το λαϊκό χάος; []

Τελικά, όταν το αποκλειστικό μέλημα είναι η εξουσία, το πιο σίγουρο είναι η στήριξη σε μια ομάδα προνομιούχων, που μοιάζουν με βράχο πάνω σε αμμώδες έδαφος. Η Ρώμη, θα τονίσει ο **Παυσανίας**,

«έβαλε τέλος στις δημοκρατίες και καθιέρωσε ένα τιμοκρατικό σύστημα για την πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα (24)». Διαπιστώνουμε (25) πράγματι, ότι, κάθε φορά που παρεμβαίνει στο Σύνταγμα μιας ελληνικής πόλης, καθιερώνει ένα κατώτατο εισοδηματικό όριο για την πρόσβαση στις Συγκλήτους των πόλεων και ότι ενισχύει τον ρόλο των Συμβουλίων εις βάρος των Συνελεύσεων. Εκτός από αυτές τις παρεμβάσεις, η ολιγαρχία επιβάλλεται μόνη της λίγο έως πολύ παντού υπό την προστατευτική ασπίδα της Ρώμης. Χάρη στη ισχυρή ρωμαϊκή φιλία, εγκαθιδρύει, κατά την ύστερη ελληνιστική εποχή, αυτό το οποίο ο συντάκτης αυτών των γραμμών έχει χαρακτηρίσει «καθεστώς των προυχόντων», το οποίο και θα συνεχιστεί καθ' όλη τη διάρκεια των μακρών αιώνων της αυτοκρατορικής εποχής: η εξουσία του Συμβουλίου υπερέχει εκείνης των Συνελεύσεων. αυτό το Συμβούλιο αποτελεί μια *ordo*(τάξη) ρωμαϊκού τύπου, γιατί η επιλογή των συμβούλων είναι τιμοκρατική, ενώ και οι δικαστές στρατολογούνται μέσα στην ίδια κοινωνική τάξη με τους συμβούλους.

Η Ρώμη επιβάλλει την τάξη της.

Στα 144, ένας Ρωμαίος ανθύπατος της Μακεδονίας επεμβαίνει έξω από την επαρχία του σε μια πόλη της Ελλάδας, όπου είχαν συμβεί σοβαρές ταραχές: τα αρχεία (και επομένως και τα συμβόλαια) είχαν καεί και οι εξεγερμένοι είχαν επιβάλει νέους νόμους, γεγονός που οδήγησε «στην παραβίαση των συμβολαίων και την κατάργηση των χρεών». Ο ανθύπατος εκτέλεσε τους ηγέτες και αποκατέστησε το *status quo* (26). Η στάση στρεφόταν άραγε και ενάντια στη Ρώμη; Τίποτα δεν το απόδεικνύει, αλλά η Ρώμη δεν μπορεί να δεχθεί αναταραχή υπό την εξουσία της. Ο **Κικέρων** προσφέρει το κλειδί αυτής της πολιτικής: μια ολιγαρχία σέβεται την καθεστηκυία τάξη, γεγονός το οποίο επιτρέπει στους ξένους κυρίους να εξουσιάζουν με άνεση. Η Σύγκλητος στηρίζεται επομένως στην προνομιούχο τάξη, ενώ η κατώτερη τάξη είναι διεκδικητική και δεν έχει κανένα συμφέρον στην εγκατάλειψη του πατριωτισμού. []

Εάν, τώρα, εξετάσουμε όχι τις ολιγαρχίες ή τους πολιτικούς υπολογισμούς, αλλά τα γεγονότα και τη στάση των πληθυσμών, θα διαπιστώσουμε ότι οι **Ελληνο-μακεδόνες ήταν ίσως εκείνοι που αντιστάθηκαν πιο σθεναρά στη ρωμαϊκή ηγεμονία. Η ελληνική πολιτιστική ταυτότητα δεν συγκρίνεται ως προς την αντοχή της, παρά με τη θρησκευτική ταυτότητα των Εβραίων.**

Η Ρώμη, αφού κυριάρχησε στη Δυτική Μεσόγειο, θέλησε να παίξει έναν ρόλο (τον πρώτο, φυσικά) στην «αληθινή» διεθνή σκηνή (27). Επεμβαίνοντας, στα 198, στην Ελλάδα και την ελληνική Ανατολή, ήταν σα να έπεσε, για εκατόν δέκα χρόνια, σε μια σφηκοφωλιά, καθώς ενεπλάκη σε διαρκείς συγκρούσεις όπου το κοινωνικό ζήτημα αποτελούσε ένα από τα υπό διακύβευση ζητήματα. Όταν, στα 171, η Μακεδονία εξεγέρθηκε πάλι ενάντια στη ρωμαϊκή προστασία, ο **Περσέας** έσπευσε να εκμεταλλευτεί την προϋπάρχουσα κοινωνική αναταραχή (28) ή –αν πιστέψουμε τη ρωμαϊκή προπαγάνδα (29)– να προκαλέσει και να ξεσηκώσει «σε όλη την Ελλάδα αναταραχές, διχόνοιες, επαναστατικές καινοτομίες [νεωτερισμούς, *res novae*] και ανατροπές των καθεστηκυίων εξουσιών». Και μια και δεν μπορούσαν να πολεμήσουν στο πλευρό του Περσέα, οι ελληνικοί πληθυσμοί φλέγονταν στην κυριολεξία από ενθουσιασμό για τον μεγάλο αντίπαλο της Ρώμης. μετά την αναγγελία των αρχικών επιτυχιών της Μακεδονίας, «τα θερμά συναισθήματα που έτρεφε το πλήθος για τον Περσέα, που αποκρύβονταν μέχρι τότε, εξερράγησαν σαν πυρκαγιά», επειδή το πλήθος υποτιμούσε «τα πλεονεκτήματα της ρωμαϊκής ηγεμονίας», όπως αναφέρει ειρωνικά ο Πολύβιος (30). []

2. Συνεργασία και διαφοροποίηση.

Ας αφήσουμε όμως την εποχή της κατάκτησης. Στην αυτοκρατορική εποχή, δεν θα υπάρχουν πλέον «δημαγωγοί» και δεν θα ακούγονται ανατρεπτικές απόψεις. οι κοινωνικές συγκρούσεις θα περάσουν στο παρασκήνιο και θα μετατραπούν σε πρόβλημα των προυχόντων, που θεωρούνταν από τον αυτοκράτορα υπεύθυνοι για την πειθαρχία του πλήθους μέσα στην πόλη τους. Παρόλα αυτά, οι Ρωμαίοι δεν θα γίνουν ποτέ αρεστοί. Οι δύο τάσεις, ανάμεσα στις οποίες είχε διαιρεθεί η Ελλάδα, θα συνεχίσουν να υπάρχουν μέχρι το τέλος: η «συνεργασία» θα μεταβληθεί σε νομιμοφροσύνη σε έναν αυτοκράτορα που θεωρείται ότι υπερβαίνει τις εθνικές διαφοροποιήσεις, και η ταυτοτική υπερηφάνεια θα μεταβληθεί σε αίσθημα διαφοράς και νοσταλγία της αρχέγονης ανεξαρτησίας. Ο Δίων ο Προυσαεύς την χρησιμοποίησε για να γράψει τον λόγο τους προς τους Ροδίους.

Πλέον, δεν θα έχουμε την ευκαιρία, κατά την περίοδο της αυτοκρατορίας, να ξανακούσουμε τις λυσσαλέες επιθέσεις ενάντια στους φιλοσόφους «δημαγωγούς». οι διανοούμενοι, εφεξής, συμερίζονταν τις πολιτικές θέσεις της ανώτερης τάξης απ' όπου στρατολογούνταν το κοινό τους, και στην οποία ανήκαν, όταν δεν χρηματοδοτούνταν από αυτή. Με μοναδική εξαίρεση τη σχολή των κυνικών, των οποίων οι εξτρεμιστές λαϊκοί προπαγανδιστές προκαλούσαν την αποστροφή (31). Και όμως, μεσούντος του «χρυσού αιώνα», στο τέλος της βασιλείας του Αντωνίνου του Ευσεβούς, συνέβη ένα εξαιρετικό γεγονός: ένας Έλληνας φιλόσοφος «προσπάθησε να πείσει τους Έλληνες να πάρουν τα όπλα εναντίον των Ρωμαίων». Ονομαζόταν **Περεγρίνος Πρωτέας** και ανήκε στην κυνική σχολή (32). []

Όταν πρόκειται για την ελληνική ανεξαρτησία, ο («φιλορωμαίος» σ.τ.μ.) Πλούταρχος γίνεται άλλος άνθρωπος. Φθάνει μέχρι το σημείο να αλλάξει την προφητεία που είχε εφεύρει για τον Νέρωνα προς το επιεικότερο, αφού εκείνος, ανανεώνοντας, επί των ημερών του, τη χειρονομία του Φλαμίνιου, «ανακήρυξε την ελευθερία της Ελλάδας» (33), κερδίζοντας έτσι συγχώρεση για πολλές από τις αμαρτίες του στο υπερέραν, εκεί όπου τιμωρούνται οι κακοί πριν τη μετεμψύχωση. Όπως αναφέρει ο μύθος του Πλουτάρχου (34), ο Νέρων επρόκειτο να μετεμψυχωθεί σε έχιδνα (ζώο που καταβροχθίζει τη μητέρα του στη γέννησή του), όταν «μια μεγάλη λάμψη φάνηκε ξαφνικά και ακούστηκε μια φωνή, η οποία πρόσταξε να ενσαρκωθεί αυτή η ψυχή σε ένα πιο ήπιο είδος. επειδή, πρόσθεσε η φωνή, ο Νέρων ξεπλήρωσε τα εγκλήματά του

και οι ίδιοι Θεοί τού όφειλαν κάποιες χάρες, εφόσον είχε αποδώσει την ελευθερία του στον λαό που ήταν ο καλύτερος και ο αγαπημένος των Θεών μέσα στην αυτοκρατορία» (35).

Ο βιογράφος του Πλουτάρχου δεν θα πρέπει να ξεχνά ότι ο ηθογράφος της Χαιρώνειας μόλις έκλεινε τα είκοσι χρόνια του στην Αχαΐα. Θα πίστευε κανείς πώς είχαμε γυρίσει τέσσερις αιώνες πίσω, στην εποχή της Ελλάδας πριν τη Χαιρώνεια (36). Ο νεαρός δεν ήταν ο μόνος που συγκινήθηκε. Ο Απολλώνιος ο Τυανεύς (ή ο βιογράφος του, όποιος και αν είναι) περιφρονούσε τον Νέρωνα, όπως όλοι. αλλά, όταν ο διάδοχός του, ο Βεσπασιανός, κατήργησε την ανεξαρτησία της Αχαΐας, έγραψε στον αυτοκράτορα ότι «κάνοντας την Ελλάδα δούλη και πάλι πίστεψε πως ήταν πιο δυνατός από τον Ξέρξη ενώ, στην πραγματικότητα, είχε πέσει πιο χαμηλά και από τον Νέρωνα (37)». Και έχουμε ήδη δει πόσο μεγάλη ήταν η συγκαταβατικότητα του Πausania απέναντι στον απελευθερωτή της Ελλάδας. Πέρα από την υποχρεωτική ή συμφεροντολογική αποδοχή της Pax Romana, οι Έλληνες εξέφραζαν την πικρία τους για το ότι έχασαν μια ανεξαρτησία που δεν είχε αποκτηθεί με το τίμημα της επανάστασης και της αναρχίας.

Ο Γαληνός.

Η νοσταλγία τους για την ανεξαρτησία βασίζεται σε μια πολιτιστική ταυτότητα που παρέμενε αλώβητη και θεωρούνταν ανώτερη. Αντιπαραθέτουν και θα αντιπαραθέτουν εσαεί Ελλάδα και Ρώμη, με μόνη εξαίρεση τους «αυτοκρατορικούς» δημόσιους λειτουργούς. Δύο τυχαία

παραδείγματα είναι εκείνα του **Σέξτου Εμπειρικού** (38) και του **Γαληνού**. Ο τελευταίος, όπως δίχως άλλο η πλειοψηφία των συγχρόνων του, διαιρούσε τον κόσμο με τρεις τρόπους: ανάμεσα σε Έλληνες και βαρβάρους. ανάμεσα στους Έλληνες «και εκείνους που, αν και βάρβαροι εκ γενετής, μιμούνται τον ελληνικό τρόπο ζωής». και τέλος, «ανάμεσα στους Ρωμαίους και τους λαούς που τους υπακούουν» (39). Ο Λιβάνιος θα επαναλάβει τα ίδια μετά από έξι αιώνες ρωμαϊκής ηγεμονίας και ενιαίας αυτοκρατορίας: απευθυνόμενος στον αυτοκράτορα αυτοπροσώπως, για να του ζητήσει οι αυτοκρατορικοί νόμοι να προστατεύουν όλους τους πολίτες, ακόμα και τους ειδωλολάτρες, τονίζει πως υποστηρίζει με θέρμη την αυτοκρατορία που έχει δώσει σε όλους πολιτικά δικαιώματα, εντούτοις, μέσα στην έκκλησή του, ο διαχωρισμός είναι σαφής: οι «Ρωμαίοι» παραμένουν «Ρωμαίοι». Την ίδια εποχή, ο Προυτέντιος, ο Αυσόνιος, ή ο Ρουτίλιος Ναματιάνους δεν θα σκέφτοταν ποτέ να αντιπαραθέσουν τους Ισπανούς ή τους Γαλάτες με τους Ρωμαίους, επειδή οι ίδιοι ένιωθαν Ρωμαίοι, γεγονός απολύτως κατανοητό: Η Γαλατία ή η Ισπανία «εκπολιτίστηκαν» σε επαφή με τη Ρώμη, και άλλαξαν τον πολιτισμό τους, ενώ η Ελλάδα ήταν και παρέμενε ο πολιτισμός αυτός καθ' αυτόν, τόσο στα μάτια των Ελλήνων όσο και των Ρωμαίων οι οποίοι ένιωθαν ένα σύμπλεγμα ανωτερότητας/κατωτερότητας έναντι των Ελλήνων⁴⁰. Οι Γαλάτες θα αποδεχθούν εν τέλει ότι αποτελούν μέρος της αυτοκρατορίας, ενώ οι Έλληνες θα συνεχίσουν μέχρι το τέλος να νιώθουν υποταγμένοι στους Ρωμαίους. []

Οι Ρωμαίοι γνώριζαν πολύ καλά πως η ελληνική ταυτότητα παρέμενε ανυπότακτη και ήταν η πραγματική τους αντίπαλος, γι' αυτό και κανένας αυτοκράτορας δεν ήταν ελληνικής καταγωγής. Ασχολίαστο μοιάζει να έχει μείνει το γεγονός ότι, από τον Αύγουστο έως τον Θεοδόσιο, ανάμεσα στους εκατόν τριάντα αυτοκράτορες ή σφετεριστές, η προέλευση μιας εκατοντάδας από αυτούς είναι γνωστή ή συνάγεται. Όμως είναι όλοι «Ρωμαίοι», και κανένας Έλληνας, εκτός από έναν ή δύο όψιμους σφετεριστές των οποίων η περίπτωση παραμένει αμφίβολη. Ο **Ιουλιανός** αυτοαποκαλείται Έλληνας ως προς τον πολιτισμό και τη θρησκεία του, αλλά Ρωμαίος, με καταγωγή από τον **μέσο Δούναβη** ως προς την οικογενειακή προέλευση, ενώ, όπως γνωρίζουμε, οι δεύτεροι Φλάβιοι ήταν Ιλλυριοί. [] Ήταν κοινό μυστικό: **για να γίνεις αυτοκράτορας στη Ρώμη, ήταν προτιμότερο να έχεις γεννηθεί στην Ισπανία, την Αφρική, την Παννονία, την Αραβία ή τη Συρία, σε κάθε περίπτωση να μην είσαι Έλληνας.** Οι πρώτοι, που δεν ήταν παρά βάρβαροι στην κα-

ταγωγή, ήταν σαν το λιωμένο κερι που παίρνει το σχήμα της ρωμαϊκής σφραγίδας, ενώ οι Έλληνες είχαν παραμείνει Έλληνες. Η Ρώμη επιβεβαιώνει έτσι την αποκλειστική κλίση της στη διοίκηση. Ταυτόχρονα, επιβάλλει τα λατινικά ως τη γλώσσα του δικαίου (συνθήκη που θα ισχύει μέχρι τη βασιλεία του Ιουστινιανού), υποχρεώνοντας τους νεαρούς φιλόδοξους Έλληνες να μάθουν τη γλώσσα για να μπορέσουν να γίνουν δημόσιοι λειτουργοί. Με μια λέξη, που όμως χρειάζεται να επαναλαμβάνουμε διαρκώς, οι Έλληνες μέσα στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία θεωρούνται σιωπηρά αλλοδαποί.

Οι Έλληνες πιστεύουν στην ανωτερότητά τους και γι' αυτό η ταυτότητά τους έχει παραμείνει ακλόνητη. Εντούτοις ήταν υποχρεωμένοι να ομολογήσουν την ήττα τους. Ο Αίλιος Αριστείδης, ο λόγος του οποίου παραμένει έμμεσος και εν τέλει ταπεινώνεται μπροστά στον νικητή πολύ λιγότερο από ό,τι θα μπορούσε κανείς να φανταστεί, προσπαθεί να πείσει τους Ρωμαίους ακροατές του πως αυτή η νίκη ήταν χωρίς αξία: οι πρόγονοί τους είχαν επωφεληθεί μιας πρόσφατης ανακάλυψης, της τέχνης του κυβερνάν, την οποία οι Έλληνες δεν διέθεταν ακόμα, αλλά, εάν την γνώριζαν, θα την χρησιμοποιούσαν καλύτερα, επειδή είναι πιο ευφυείς από όλους τους άλλους λαούς (41).

Μια πιο ενεργητική αντεκδίκηση ήταν εκείνη που απέδιδε τη ρωμαϊκή κατάκτηση όχι σε αρετές ή ταλέντα, αλλά σε ένα ελάττωμα, τη φιλαργυρία, η οποία είναι ακόρεστη από τη φύση της. Ο Δίων ο Προυσαεύς, βρέθηκε κάποτε και αυτός μπροστά σε ρωμαϊκό ακροατήριο, όπου τους είπε ότι η μανία τους να συσσωρεύουν κατακτήσεις θα τους κατέστρεφε, επειδή, χωρίς την αρετή, μια κυριαρχία δεν είναι ποτέ αυθεντική. Ξαναβρίσκουμε τη θαρραλέα γλώσσα του «Ροδιακού». Η **κατάκτηση της Δακίας** από τον Τραϊανό, αυτός ο «πόλεμος ανάμεσα τους Ρωμαίους και τους Γέτες που υπήρξε συνέπεια της άγνοιας» του αληθώς Αγαθού, όπως το αποκαλούσε ο Επίκτητος (42), αναζωπύρωσε την ελληνική εχθρότητα ενάντια στον ρωμαϊκό ιμπεριαλισμό. Ο Δίων, που είχε επισκεφθεί τότε την περιοχή του Δούναβη, είδε εκεί «έναν λαό που πολεμούσε για την ελευθερία του και για την πατρική γη του, ενάντια σε έναν άλλο λαό που πολεμούσε για την κυριαρχία και την ισχύ (43)». Μισό αιώνα αργότερα, ο Παιανίας θα επαινέσει τον Αδριανό και τον Αντωνίνο διότι δεν διεξήγαγαν ποτέ κατακτητικούς πολέμους (44). []

Οι Έλληνες έμοιαζαν να ξεχνούν την ύπαρξη αυτών των ξένων (των Ρωμαίων, σ.τ.μ.) και ο κόσμος τους μοιραζόταν σε δύο μέρη, τους Έλληνες και τους βαρβάρους, και, σιωπηρά, κατέτασσαν τη Ρώμη μεταξύ των

βαρβάρων, γεγονός το οποίο ήταν γνωστό στη Ρώμη.[] Βέβαια, όταν ένας Έλληνας συγγραφέας διαιρεί την ανθρωπότητα της εποχής του ανάμεσα σε Έλληνες και βαρβάρους, δεν περιλαμβάνει απαραίτητως τους Ρωμαίους στους τελευταίους, απλώς δεν τους σκέφτεται καθόλου όταν προσφέρει τη λέξη «βάρβαροι» με απόλυτη αθωότητα. Το ίδιο μάλιστα κάνει και όταν απευθύνεται στους ίδιους τους Ρωμαίους: έτσι, σε μια επιστολή που έστειλαν στον κυβερνήτη της επαρχίας, οι Εφέσιοι εγκωμιάζουν τη διάσημη Αρτέμιδά τους, η οποία λατρεύεται όχι μόνο στην «πατρική γη της», αλλά απ' όλους τους ανθρώπους «μεταξύ των Ελλήνων και των βαρβάρων». ο Απόστολος Παύλος με αυτές της δύο λέξεις περιγράφει όλη την ανθρωπότητα όταν γράφει στην προς Ρωμαίους Επιστολή του, «Έλλησί τε καὶ βαρβάρους, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις» (45).

Παρ' όλα αυτά, αυτή η διάκριση είναι μερικές φορές λιγότερο αθώα⁴⁶. οι βάρβαροι άλλοτε αναφέρονται ως ένα ομοιογενές σύνολο στο εσωτερικό του οποίου δεν είναι δυνατή καμμιά διάκριση, και άλλοτε μπορεί κανείς να διακρίνει τους Ρωμαίους χωρίς να κατανομάζονται. Υπάρχουν όμως στιγμές που αναφέρονται ρητά: ο Απολλώνιος ο Τυανεύς (ή ο αγιογράφος του), του οποίου η εχθρότητα απέναντι στη Ρώμη είναι γνωστή, τους αναφέρει μία φορά (47). Ο Πausανίας, έξω από την Ελλάδα, δεν βλέπει παρά βαρβαρότητα και γράφει: «ακόμα και οι βάρβαροι, εάν έχουν μάθει ελληνικά, γνωρίζουν την ιστορία της Φαίδρας» και του Ιππολύτου (48). Κανένας Έλληνας δεν αγνοούσε τη διεθνή ακτινοβολία της γλώσσας του (49). Γνώριζε επίσης, ότι οι Ρωμαίοι της καλής κοινωνίας έπρεπε να μαθαίνουν και τις δύο γλώσσες, *utraque lingua doctus*, και ότι έφθαναν στο σημείο να χρησιμοποιούν ιδιωματικές ελληνικές εκφράσεις ακόμα και στην καθημερινότητά τους (50). Οι Ρωμαίοι δεν ήταν παρά μιμητές. Όταν ένας Έλληνας απευθυνόταν σε έναν Ρωμαίο αξιωματούχο που ήταν ή μαθητής ή φίλος του, συχνά του μιλούσε για την κατάσταση υποταγής στην οποία είχε περιπέσει η χώρα του. Εν συνεχεία βέβαια, συνήθως, συμπλήρωνε από σεβασμό πως επρόκειτο για την «πιο δίκαιη υποταγή» (51). Αν και, παρεμπιπτόντως, προσέθετε: «Να φροντίζετε τους Έλληνες όπως τους πατεράδες που σας ανάθρεψαν», όπως κάνει στο **Ρώμης Εγκώμιον ο Αριστείδης**, του οποίου δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε την υπερηφάνεια.

Αλλά και ο ίδιος ο Κικέρων δεν είχε διαφορετική άποψη. Η «μοίρα», έγραφε στον αδελφό του, κυβερνήτη της Ασίας, «δεν σε έκανε κυβερνήτη στους Αφρικανούς, τους Ισπανούς ή τους Γαλάτες, φυλές απάνθρωπες και βάρβαρες, αλλά σε ένα έθνος στο οποίο εγκαταβιώνει η

ίδια η humanitas και από το οποίο διαδόθηκε και στους άλλους ανθρώπους» (52).

Φίλων ο Αλεξανδρεύς.

Ο αφελής ελληνικός εγωκεντρισμός φθάνει στο απόγειο του με τον **Φίλωνα τον Αλεξανδρέα**, ελληνοποιημένο Εβραίο και οπαδό των «καλών» αυτοκρατόρων. «Ο Αύγουστος», γράφει, «έχει εξανθρωπίσει και εξημερώσει έθνη που ήταν αφιλόξενα και άγρια, επεξέτεινε την Ελλάδα σε πολλές άλλες Ελλάδες ακόμα, εξελλήνισε τον βαρβαρικό κόσμο στους τομείς που θα έπρεπε» (53). [] Εξελληνισμός και εκπολιτισμός είναι το ίδιο πράγμα, εφόσον ο ελληνικός πολιτισμός είναι ο πολιτισμός καθ' εαυτόν. Οι δύο έννοιες της λέξης «Βάρβαρος» συγκλίνουν εδώ: μια και ο βάρβαρος είναι εκείνος που εκπολιτίζεται, όταν η Ρώμη τον εκπολιτίζει, ταυτόχρονα τον εξελληνίζει. Κατά δεύτερο λόγο, επειδή ο Βάρβα-

ρος είναι ο μη-Έλληνας, όταν εκπολιτίζεται, γίνεται Έλληνας. **Ο Φίλων είναι ταυτόχρονα φιλωρωμαίος και Έλληνας στον υπέρτατο βαθμό:** η υποταγή στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία σημαίνει ταυτόχρονα πως ο πιο δυνατός τίθεται στην υπηρεσία του ελληνισμού.

Εξ άλλου κάθε τι το πολιτισμένο που μπορεί να έχουν οι βάρβαροι, των Ρωμαίων συμπεριλαμβανομένων, είναι εν τέλει ελληνικό. Το ρωμαϊκό δίκαιο επί παραδείγματι. Γύρω στο 235, ο **Γρηγόριος ο Θαυματουργός** βυθίζεται στη μελέτη αυτού του δικαίου, «αυτών των αξιοθαύμαστων νόμων που ρυθμίζουν σήμερα τις υποθέσεις όλων ανθρώπων που υπάγονται στην εξουσία των Ρωμαίων». Αυτοί οι νόμοι, γράφει στον **Ωριγένη**, «είναι σοφοί, ακριβείς, εξισορροπημένοι, θαυμάσιοι, με μια λέξη είναι απολύτως ελληνικοί» (54). **Οι Έλληνες δεν πίστευαν ότι θα μπορούσαν να πουν τίποτε περισσότερο τιμητικό στους Ρωμαίους από το να τους αποκαλέσουν Έλληνες, να αποδείξουν ιστορικά πως η Ρώμη ήταν μια ελληνική αποικία και τα λατινικά μια ελληνική διάλεκτος, όπως κάνει ένας θαυμαστής των Ρωμαίων, ο Διονύσιος ο Αλικαρνασεύς. []**

Τρεις αιώνες αργότερα, ο αυτοκράτορας **Ιουλιανός** σκέφτεται όπως ο Διονύσιος και ο Φίλων: στα μάτια του, οι ρωμαϊκές πόλεις είναι ελληνικές. Ο Αύγουστος, γράφει το 362, «εκπολίτισε το μεγαλύτερο μέρος του σύμπαντος και διευκόλυνε την υποταγή στους Ρωμαίους δημιουργώντας ελληνικές αποικίες, επειδή οι ίδιοι οι Ρωμαίοι ανήκουν σε ελληνική φυλή» (55).

Μερικούς μήνες αργότερα, τον Μάρτιο του 363, ο **Λιβάνιος**, που είχε φθάσει με πρεσβεία για να εκφωνήσει έναν πανηγυρικό στον αυτόκράτορα, είπε θαρραλέα απευθυνόμενος στον Ιουλιανό: «Μου αρέσει να αντιπαραθέτω τους Έλληνες στους Βαρβάρους πράγμα για το οποίο δεν μπορούν να με κατηγορήσουν οι απόγονοι του Αινεία» (56). Αρνούνταν έτσι την ρωμαϊκότητα στους ίδιους τους Ρωμαίους, οι οποίοι ξέφευγαν από τη βαρβαρότητα μόνο μέσα από τον εξελληνισμό τους. []

Αντίθετα όταν οι Ρωμαίοι είναι απλώς Ρωμαίοι, οι άνθρωποι του πολιτισμού τους αγνοούν. Ο **Μάξιμος ο Τύρου** αδιαφορεί για την ύπαρξή τους. Το θαυμάσιο **Κατά Κέλσου** του Ωριγένη αναφέρεται στους αρχαίους Αιγυπτίους και Ασσυρίους και ποτέ στους Ρωμαίους (57), λιγότερο από απόρριψη, πιστεύω, αλλά μάλλον από αδιαφορία και άγνοια. Ο λατινικός πολιτισμός δεν αναγόταν σε κάποιο αξιομνημόνευτο παρελθόν ενώ, στην καλύτερη περίπτωση, ταυτιζόταν με τον ελληνικό. επιπλέον, η χριστιανική φιλολογία ήταν ως επί το πλείστον ελληνόφωνη.

Ωριγένης.

Οι Ρωμαίοι απουσιάζουν επίσης εντελώς από τη μυθιστοριογραφία. Η πλοκή των ελληνικών μυθιστορημάτων τοποθετείται στην ανεξάρτητη Ελλάδα των κλασικών αιώνων (58) ή σε ένα απροσδιόριστο παρελθόν. Κανένας Ρωμαίος δεν αναφέρεται σε αυτά, παρ' ότι όλοι οι ξένοι, Σύροι, Αιγύπτιοι, περιγράφονται σε γενικές γραμμές με ευνοϊκά σχόλια. Οι Ρωμαίοι δεν είναι τελικά ξένοι όπως οι άλλοι και δεν προκαλούν θετικές σκέψεις. Η **Βιβλιοθήκη του Απολλοδώρου** συγκεντρώνει όλους τους πιθανούς μύθους, αλλά δεν περιλαμβάνει τον **μύθο του Αινεία** (που αποτελεί μια μικρή αναφορά μέσα στην Ιλιάδα) και την τρωαδίτικη καταγωγή της Ρώμης. «Είτε ο συγγραφέας του αγνοούσε ακόμα και την ύπαρξη της Ρώμης, είτε είχε σκόπιμα αποφασίσει να την αγνοήσει», γράφει ο Frazer (59).

Τις ρίζες της πόλεως και την ουσία της Ελλάδας ξαναβρήκε ατόφιος ο Δίων ο Προυσαεύς κάποια μέρα, ή μάλλον προσπάθησε να πείσει και ο ίδιος τον εαυτό του, χρησιμοποιώντας το ταλέντο του να εμφανίζει την πραγματικότητα ειδυλλιακή: Πράγματι, βγήκε εκτός των ορίων της αυτοκρατορίας για να επισκεφτεί μια ανεξάρτητη πόλη, την **Ολβία**, την παλαιά αποικία των Ιώνων στις εκβολές του Δνείπερου, κοντά στην Κριμαία, μεταξύ των Σαρματών.

Αρχαία Ολβία.

Ο Δίων της επιστρέφει το παλιό της όνομα **Βορυσθένη**, από αρχαιομανία αλλά και για να την τιμήσει. Αυτός ο ελληνικός θύλακας μέσα στη βαρβαρική γη είχε αντισταθεί στις επιθέσεις των αιώνων και των Σαυροματών και, σύμφωνα με τον Βορυσθενικό Λόγο (60), ο Δίων συναντά εκεί, παρά τα όποια συμπτώματα εκβαρβαρισμού (61) ή τις αφελείς εκδηλώσεις (62), τα πιο αυθεντικά ελληνικά χαρακτηριστικά. Ο πρώτος έφηβος που συνάντησε ήταν ψηλός και όμορφος, «απόλυτα ιωνικός στους τρόπους», ενώ διατηρούσε εραστής, με απόλυτη εντιμότητα, σύμφωνα με την ιωνική παράδοση (63). Παρά τα σκυθικά ρούχα του, είχε αυτήν την κομψότητα, αυτούς τους ξεχωριστούς τρόπους που είναι ίδιοι των Ελλήνων και μόνο: κρύβει τα χέρια του κάτω από τον επενδύτη του και δεν κάνει χειρονομίες (64). Όπως όλοι, γνωρίζει την Ιλιάδα από στήθους. Όταν έφθασε ο ταξιδιώτης, όλοι οι κάτοικοι μαζεύτηκαν γύρω του, διψασμένοι να ακούσουν τις αφηγήσεις του, «σαν αληθινοί Έλληνες που ήταν», και ο Δίων ανακάλυψε με χαρά ότι η όψη τους ήταν ίδια με εκείνη των Ελλήνων της εποχής του Ομήρου: είχαν όλοι τα μακριά μαλλιά των Αχαιών και τα γένια. Όλοι, εκτός από έναν που ξυρίστηκε, «και όλοι έλεγαν, πως δεν το έκανε χωρίς λόγο, αλλά για να κολακεύσει τους Ρωμαίους και να εκφράσει τη συμπάθειά του προς αυτούς» (και προφανώς είχε ανταμειφθεί από τη Ρώμη με τον επίσημο τίτλο του «φιλορωμαίου» (65). Ενώ βέβαια «ήταν πανάσχημος». Ο

υπαινιγμός ήταν προφανής, και η τόλμη του συγγραφέα αδιαμφισβήτητη.

Η άμυνα που προέβαλαν οι Έλληνες απέναντι στο κύμα των γοθικών και περσικών εισβολών, που ερήμωσαν την ελληνική και συριακή Ανατολή κατά τον 3ο αιώνα, αφύπνισε τον παλαιό πατριωτισμό τους. Ως ιστορικός και βιογράφος, ο **Δέξιππος** (66) φαίνεται να ενδιαφέρεται περισσότερο για τη μοίρα της αυτοκρατορίας παρά για την προστασία του ελληνισμού και των πόλεων του. Όπως οι μηδικοί πόλεμοι, οκτώ αιώνες πριν, οι πόλεμοι της εποχής του αποτελούν μια σύγκρουση ανάμεσα στη βαρβαρότητα και τον πολιτισμό, δηλαδή τον ελληνισμό (67). Η νοσταλγία για το αρχαίο κλέος της Ελλάδας, η «ρητορική» εξύμνηση των νικών του Μαραθώνα και της Σαλαμίνας, που τόσο ανησυχούσαν τον φιλειρηνικό Πλούταρχο, είχαν αποδώσει καρπούς (68).

3. Ειρήνη, «ραθυμία» και αντίσταση.

Ο Δίων είχε λόγο που εξήγγειλε το μανιφέστο του στη **Ρόδο: το νησί ήταν μια πόλη-κράτος, ζωντανό παράδειγμα ελευθερίας** (69). Ήταν υπερήφανη για τα αρχαία της κατορθώματα (70) και οι διαμάχες της με τη Ρώμη δεν είχαν σταματήσει κατά τη διάρκεια της Αυτοκρατορίας (71). Της είχε μάλιστα αφαιρεθεί για κάποιο διάστημα το καθεστώς της ελεύθερης πόλης γιατί είχε θανατώσει διά ανασκολοπισμού Ρωμαίους πολίτες (72). Ακόμα και υπό τον **Δομιτιανό**, παρέμενε ανυπότακτη (73). Ήταν η πλουσιότερη ελληνική πόλη, όπως δηλώνει ο Δίων, χάρη στους τραπεζίτες της (74) και είχε το προνόμιο να διοικεί άλλους λαούς (κάτι που για έναν Έλληνα αποτελούσε το αποκορύφωμα της ελευθερίας): είχε πόλεις φόρου υποτελείς, διότι εισέπραττε φόρους από την Καρία και κατείχε ένα μέρος της Λυκίας (75). Θα προτιμούσε τον θάνατο από την απώλεια της ανεξαρτησίας της (τη «δημοκρατία») (76). «Υπερέχει έναντι όλων των πόλεων εκτός από μία» (77) το όνομα της οποίας κανείς δεν αγνοεί. Και, παίρνοντας θέση σε μια από τις μεγάλες διαμάχες της εποχής (οι Ρωμαίοι κατακτητές διέθεταν άραγε αρετή ή μόνο τύχη;), ο Δίων τολμά να προσθέσει ότι Ρώμη οφείλει τα πλεονεκτήματά της «τόσο στην αρετή όσο και στην καλή της τύχη, ενώ η πόλη σας, Ροδίτες, τα οφείλει αποκλειστικά στην αρετή της» (78).

Παρά την αρχαία αρετή τους, οι Ρόδιοι δεν είναι αψεγάδιαστοι, έτσι ο Δίων στη Ρόδο θα ασκήσει αυτό που θεωρεί καθήκον ενός φιλοσόφου: να νουθετήσει την κοινότητα. Όπως όλοι οι Έλληνες και Λατίνοι ρήτορες της εποχής, όπως ο Απουλήϊος, όπως ο Απόστολος Παύλος στον

Άρειο Πάγο, γίνεται δημόσια δεκτός από την πόλη και παίρνει το λόγο στη Συνέλευση. Ο **Απόστολος Παύλος** είχε επιλέξει ως εισαγωγή στο θέμα ένα σημείο αναφοράς, τον αθηναϊκό βωμό «στον άγνωστο Θεό». Ο Δίων επιλέγει επίσης ένα τοπικό γεγονός, ένα πταίσμα του δημόσιου βίου της Ρόδου: την επαναχρησιμοποίηση των παλαιών δημόσιων ανδριάντων (Ροδιακός, § 1-9). Αυτό το θέμα απασχολούσε το κοινό του περισσότερο απ' όσο θα μπορούσε κανείς να φανταστεί: ένα από τα αξιοθέατα της πόλης τους ήταν η διακόσμησή της με τρεις χιλιάδες αγάλματα (79). Η Ρόδος, η clara Rhodos που υμνείται από τον Οράτιο, ήταν τότε μια από τις πιο όμορφες πόλεις του κόσμου και η πιο διάσημη από τις πόλεις της παλαιάς Ελλάδας, μετά την Αθήνα.

Ποιοι είναι λοιπόν αυτοί οι νέοι τιμώμενοι, για χάρη των οποίων παραμερίζονται οι ήρωες του παρελθόντος; «Πρόκειται για ανθρώπους που, όπως αναγνωρίζετε οι ίδιοι, τους κολακεύετε εξαιτίας της δύναμής τους», «της εξουσίας τους», και όχι από ευγνωμοσύνη (80). «Ας υποθέσουμε πως εκείνοι που τιμώνται σήμερα με αγάλματα δεν είναι άνθρωποι αγαθοί: σε αυτήν την περίπτωση, προκαλείτε βλάβη στους καλούς για να τιμήσετε τους κακούς» (81). Αλλά ας αφήσουμε στην άκρη αυτή τη διόλου συνετή υπόθεση: αφιερώνετε ένα άγαλμα «σε κάποιον τίμιο άνθρωπο, αντάξιο αυτής της τιμής, όπως είναι όλοι, αν θέλετε, εκείνοι τους οποίους τιμά η πόλη και πρέπει να είναι όλοι τίμιοι, ιδιαίτερα οι ηγούμενοι» (82), οι κυβερνήτες. Προσοχή στη λέξη ηγούμενοι, μας επαναλαμβάνει ο Louis Robert, διότι υποδηλοί τις ρωμαϊκές αρχές, τους «ηγεμόνες» ή κυβερνήτες των επαρχιών (83), που «καταφθάνουν στη Ρόδο» (84) και «μένουν εκεί» (85) και εάν δεν αποκτήσουν το ορειχάλκινο άγαλμά τους, το νησί «φοβάται πως θα χάσει την ελευθερία του» (86).

Ο Δίων ανακατεύεται εδώ με πράγματα επίσημα και σοβαρά. Ένας κυβερνήτης δεν κέρδιζε τη θέση του ούτε μετακινούνταν μέσα στην επαρχία του ανάλογα με το κέφι του. Η παράδοση του υπαγόρευε πού πρέπει να αποβιβαστεί και πού να διαμείνει (87). Η επίσκεψη του σε πόλεις που ανήκαν στη δικαιοδοσία του αποτελούσε τιμή για αυτές, τις χαιρετούσε με λόγια επαινετικά και οι τελευταίες του το ανταπέδιδαν με την κατασκευή ενός αγάλματος (88). Εάν η Ρόδος του έστρεφε τα νώτα, αυτός δεν θα σεβόταν καθόλου τις ελευθερίες της. Αυτοί οι φόβοι δεν ήταν αβάσιμοι. Μέσα σε έναν αιώνα, το νησί είχε χάσει και είχε ξαναβρεί τρεις φορές το καθεστώς της ελεύθερης πόλης. Και η εμπειρία απεδείκνυε πως η «ελευθερία» των πόλεων βρισκόταν υπό διαρκή διακύ-

βευση (89). Ήταν υποχρεωμένοι λοιπόν, «να τιμούν έναν μεγάλο αριθμό ηγεμόνων» (90), «να τους τιμούν όλους» (91), πράγμα το οποίο κοστίζει ακριβά (και μπορούμε να μαντεύσουμε γιατί: οι κυβερνήτες δεν δέχονται παρά ορειχάλκινα αγάλματα, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνει η αρχαιολογία (92). Πού να βρεθούν όμως διαθέσιμα αγάλματα; «Η πλειοψηφία ανάμεσά τους είναι ανδριάντες Ρωμαίων, και κανείς δεν θα τολμούσε να τα αγγίξει. Τα υπόλοιπα ανήκουν σε Μακεδόνες και Λακεδαιμονίους, αυτά είναι και εκείνα που πρόκειται να επαναχρησιμοποιηθούν» (93). Ο Δίων καταφέρεται ενάντια στη Ρώμη με έναν λόγο όλο και πιο εκρηκτικό που ξεσπά σ' ένα κατηγορητήριο σπάνιας βιαιότητας: «Φοβάστε λοιπόν αυτούς τους περαστικούς και, εάν ένας μόνο από αυτούς δεν τιμηθεί με ορειχάλκινο ανδριάντα, θεωρείτε ότι χάνεται η ελευθερία σας; Αλλά, εάν είναι τόσο επισφαλής και μπορούν να σας την αποσπάσουν με τη μικρότερη πρόφαση, είναι πολύ προτιμότερο για σας να γίνετε αμέσως σκλάβοι.

Εάν τίποτα δεν αρκεί για να σας εγγυηθεί το καθεστώς σας, ούτε η νομιμοφροσύνη και η ευμένεια που δείχνετε από τόσα χρόνια (94) προς τον Λαό αυτών των ανθρώπων, με τους οποίους έχετε μοιραστεί όλες τους τις περιπέτειες» (εδώ, ο ρήτορας μπορεί να δείχνει με το βλέμμα το στοιχείο που δεσπόζει στο τοπίο: το κολοσσιαίο άγαλμα του θεοποιημένου ρωμαϊκού Λαού (95), ψηλό σαν ένα σπίτι πέντε ορόφων, το οποίο είχαν υψώσει οι Ρόδιοι στην κορυφή της ακρόπολής τους σχεδόν τρεις αιώνες πριν).

Εάν λοιπόν, συνεχίζει ο ρήτορας, τίποτα δεν μπορεί να εγγυηθεί την ελευθερία σας, «ούτε η συντριβή του Μιθριδάτη (96) και του Αντίοχου (97), ούτε ο έλεγχος των θαλασσών που τους εξασφάλισατε με τόσους κινδύνους και κόπους (98), ούτε οι πιο αρχαίοι όρκοι φιλίας, ούτε οι στήλες που ορθώνονται ακόμα δίπλα στον ίδιο το Δία (99), ούτε ο στόλος σας που διακινδύνευσε μαζί τους μέχρι τον ωκεανό (100), ούτε, εν τέλει το ότι η πόλη σας κατελήφθη εξ εφόδου (101) για την υπεράσπισή τους; Αν λοιπόν όλα αυτά που έχω απαριθμήσει διακυβεύονται εάν δεν κολακεύετε με χαμέρπεια τον ένα ή τον άλλο, τότε τα πράγματα για σας είναι όντως απελπιστικά και τραγικά. Θα έλεγα μάλιστα με τον κίνδυνο να σας λυπήσω, ότι οι υπόδουλοι λαοί στα βάθη της Φρυγίας, της Αιγύπτου ή της Λιβύης βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση από εσάς: για ένα ασήμαντο ον της τελευταίας υποστάθμης είναι εύκολο να μην έχει καμία αυτοεκτίμηση. αλλά ότι άνθρωποι τόσο ξακουστοί, που θαυμάζονται από όλους, όπως είστε εσείς, κατάντησαν σαν τα βρώμικα σκυλιά,

να κουνάνε την ουρά τους μπροστά στους διαβάτες, αυτό είναι όντως τρομακτικό (§ 112-114). []

Ο ελληνικός κόσμος ζει μέσα στη «ειρήνη της υποταγής», που είναι ταυτόχρονα και ειρήνη της εγκατάλειψης, «ειρήνη και ραθυμία» (102). Οι πόλεις δεν έχουν πια εξωτερική πολιτική (δηλαδή δεν υπάρχουν πια συγκρούσεις αναμεταξύ τους). Η Ρόδος δεν κάνει πλέον εκστρατείες με εκατό καράβια: «σήμερα τα δύο σκάφη που αρματώνονται πηγαίνουν κάθε χρόνο στην Κόρινθο». Όλες οι πόλεις αφήνουν ατιμωρητί τις επάλξεις τους ερείπια (103). Οι πρόγονοι μας έκαναν μεγάλα πράγματα που δεν μπορεί πια κανείς να τα κάνει: να εξουσιάζουν άλλους λαούς και να εξουσιάζονται από άλλους (104). Εξ άλλου αυτή η έλλειψη ενότητας έχει καταδικάσει την Ελλάδα. Βεβαίως, η ειρήνη είναι ένα καλό πράγμα και οι πρόγονοι μας έκαναν τους πολέμους γιατί επιζητούσαν την ασφάλεια (105). Αλλά η ειρήνη εγκαταλείπει τις ψυχές στη φυσική τους απειθαρχία στο φυσικό τους χάος, ελλείψει της έντασης που επιβάλλει ο κίνδυνος. Δεν υπάρχει πια σεβασμός για τίποτα, παρά εγκατάλειψη στην ευκολία. Μόνο μια ελίτ μπορεί να αντισταθεί ακόμη με αρετή, στα θέλητρα της πτώσης και στην εσωτερική αναρχία (106). Η πολιτική του Δίωνα, εδώ, δεν είναι πια «ρεαλιστική». Βασίζεται στην ηθική και αυτή η ηθική εμπεριέχει μια παραδοσιακή απόλυτα ελληνική ανθρωπολογία. Στους λόγους του σε άλλες πόλεις ο Δίων κάνει πιο συγκεκριμένες προτάσεις. Στον «Ροδιακό» στέκεται ή στα πολύ μικρά (την επαναχρησιμοποίηση των ανδριάντων) ή στα πολύ μεγάλα: να φέρει τη Ρόδο στην ηγεσία του ελληνισμού, στη θέση μιας Αθήνας που ο Δίων έχει πολλούς λόγους να μισεί. []

Γιατί η πόλη την οποία ζηλεύει έχει πλέον προδώσει τον ελληνισμό: **«Δεν υπάρχει τίποτα από όσα συμβαίνουν στην Αθήνα για το οποίο δεν θα πρέπει να νιώθουμε ντροπή».** Έτσι «φθόνησαν τόσο πολύ, τη ρωμαϊκή αποικία που είχε εγκατασταθεί στην Κόρινθο, σε ότι αφορά τους μονομάχους, ώστε ξεπέρασαν σε ατιμία» τόσο τους ίδιους τους Κορινθίους όσο και όλους τους άλλους: ενώ στην Κόρινθο αυτό το θέαμα διεξάγεται έξω από την πόλη, μέσα σε μια χαράδρα που μπορεί μεν να χωρέσει το πλήθος, αλλά είναι τόσο άθλια ώστε κανένας δεν θα έθαβε εκεί έναν ελεύθερο άνθρωπο, **οι Αθηναίοι δίνουν αυτήν την ωραία παράσταση έξω από την ακρόπολη, μέσα στο θέατρο, όπου τοποθετούν την εικόνα του Διονύσου, επάνω στην ορχήστρα.** Και έτσι συχνά οι σφαγές λαμβάνουν χώρα ανάμεσα στα ιερά έδρανα, εκεί όπου είναι η θέση του ιεροφάντη και των λοιπών ιερών». Αγανακτισμένος, ένας

Ρωμαίος, μάλιστα ένας Ρωμαίος, θέλησε να κάνει τους Αθηναίους να συνειδητοποιήσουν πόσο ανάξια ήταν η συμπεριφορά τους. Και όμως τόσο λίγο εισακούστηκε ώστε προτίμησε να εγκαταλείψει την πόλη τους και να εγκατασταθεί αλλού (107). **Έτσι λοιπόν η Αθήνα έκανε το βήμα: υιοθέτησε τις μονομαχίες, που είναι το πιο ρωμαϊκό έθιμο που υπάρχει, το πιο ξένο σε όλους τους άλλους λαούς,** αυτή την αιματηρή και ανόσια καινοτομία που εκθέτει το θέαμα του θανάτου στον πιο πολιτικό και ιερό χώρο (108) – ενώ η Ρόδος απαγορεύει στους δήμιους να εισέρχονται μέσα στην πόλη (109). Συμπέρασμα: **«Οι Αθηναίοι δεν είναι πια αντάξιοι της πόλης τους ούτε της φήμης που τους έχουν κληροδοτήσει οι προηγούμενες γενιές»**, παρόλο που «σε μια κάποια εποχή έμοιαζαν να είναι οι πρώτοι ανάμεσα στους Έλληνες» (110). []

Εκτός από τα πολιτισμένα ήθη τους, αυτοί οι κατ' εξοχήν Έλληνες, οι Ρόδιοι, διαθέτουν και μία ακόμα ελληνική αρετή, την πραότητα των πολιτικών ηθών: η Ρόδος, όπως είδαμε ήδη, απαγορεύει στον δήμιο να εισέλθει μέσα στην πόλη (111). Νιώθουμε που στοχεύει ο καλυμμένος υπαινιγμός εάν σκεφτούμε την πομπή ενός υψηλού Ρωμαίου αξιωματούχου όταν εμφανίζεται μπροστά στους υπηκόους του: **Τwόντι, όταν ένας κυβερνήτης επαρχίας εισέρχεται στις πόλεις, προηγούνται πέντε ή έξι ραβδούχοι. Και τι είναι οι ραβδούχοι; Δήμιοι που έχουν στους ώμους τους το τσεκούρι του αποκεφαλισμού σφιχτοδεμένο μέσα σε μια δέσμη από ράβδους.** Χωρίς κανέναν ενδοιασμό, για τον κίνδυνο να μολύνουν την πόλη, τα χρησιμοποιούν στο κέντρο της πόλης, κάτω από την εξέδρα στην οποία κάθεται ο κυβερνήτης. Ραβδούχοι και μονομάχοι είναι μορφές μιας σουλτανικής βαρβαρότητας. []

Στην ελληνική γη, η απάρνηση της ανεξαρτησίας ή της αυτοκυβέρνησης συνοδεύεται από κάποια αμφιθυμία: οι πόλεις, μεγάλες ή πιο μικρές, ισχυρίζονται πως διατηρούν με τη «Ρώμη», που αντιμετωπίζεται ως μια πόλη, διεθνείς διπλωματικές σχέσεις (112), οι οποίες στηρίζονται στη φιλία και όχι στην υποταγή. Και θεωρούν τιμή τους να αποκαλούνται φίλες και σύμμαχες με τη Ρώμη (113). Στην περίοδο των Σεβήρων, μια απλή αιγυπτιακή μητρόπολη όπως ο **Οξύρρυγχος**, σε ένα μήνυμα προς τους αυτοκράτορες, δηλώνει ότι παραμένει πιστή στον ρωμαϊκό λαό και ότι είναι φίλη του (114). Όταν ένας Έλληνας πολίτης της Ξάνθου τιμήθηκε για προσωπικούς λόγους με το αξίωμα του ρωμαϊκού πολίτη, διακηρύσσει πως έχει δύο υπηκοότητες, τη ρωμαϊκή και την ξάνθιο (115). Επί πλέον, η ρωμαϊκή εξουσία μπαίνει η ίδια μέσα σε αυτό το παιχνίδι: Σε ένα *rescritus* (116) που απευθύνεται στους κατοίκους της Αφροδισίας,

ο **Γορδιανός ο Γ΄** αποκαλεί τη Ρώμη «η πατρική γη μου» και την πόλη της Καρίας «η πατρική γη σας». Τα προνόμια που ένας αυτοκράτορας χορηγεί σε μια ελληνική πόλη δίνονται εξ ονόματος της φιλίας και της ευμένειας της πόλης για τη Ρώμη, ως εάν να επρόκειτο για δύο διεθνείς δυνάμεις που βρίσκονται η μία απέναντι στην άλλη. Ακόμα και στα 251, η ίδια πόλη διακηρύττει τη συγγένειά της και την πίστη της «προς τους Ρωμαίους».[]

Αίλιος Αριστείδης.

4. Ο ελληνισμός υποτάσσει τη Ρωμαϊκότητα.

Για να ολοκληρώσουμε την περιήγησή μας στις ελληνικές συμπεριφορές απέναντι στη Ρώμη, ας αναφέρουμε μερικές φράσεις από τον **Αίλιο Αριστείδη** και τη διάσημη ομιλία του στη Ρώμη. Ο Αριστείδης είναι το ίδιο εθνοκεντρικός όσο και ο Δίων, ο οποίος είδαμε πόσο πικρόχολα μιλά για την υποταγή των ελληνικών πόλεων σε μια ξένη εξουσία. Έτσι και ο λόγος του που αποκαλείται παραδοσιακά **Ρώμης Εγκώμιον** (117) είναι **στην πραγματικότητα μια συγκριτική αποτίμηση του ρωμαϊκού ιμπεριαλισμού**. Και επειδή πρόκειται γι' αυτόν τον ιμπεριαλισμό, το κείμενο εξετάζει τη δομή της σχέσης ανάμεσα στους κυρίαρχους Ρωμαίους, τους «άρχοντες», και τους κυριαρχούμενους, τους «αρχόμενους». Σε ποιο βαθμό συμφέρει τους ίδιους τους εξουσιαζόμενους η υποταγή στον ιμπεριαλισμό της Ρώμης; Αυτό είναι το πραγματικό ζήτημα που θέτει ο λόγος. Η ρωμαϊκή ηγεμονία είναι αποδεκτή από τους προύχοντες, που σύμφωνα με τον Αριστείδη αποτελούν το μόνη σημαντική συνιστώσα των πόλεων. Θα διακρίνει λοιπόν ανάμεσα στο ταυτοτικό τους συναίσθημα, το οποίο θα αποσιωπήσει, και το συμφέρον τους ως «συνεργατών της Ρώμης». Είναι αυτό και μόνο αυτό που θα του επιτρέψει να εκθειάζει τους Ρωμαίους.

Και όμως, μπορεί να δει κανείς την τόλμη αυτού του κειμένου που βρίσκεται στους αντίποδες της κολακείας και της υποταγής. **Τα δύο έθνη βρίσκονται αντιμέτωπα, «εμείς», οι Έλληνες, και «εσείς», οι Ρωμαίοι, που είστε ξένοι και κυρίαρχοι.** Εδώ αρχίζει η διερεύνηση της ρωμαϊκής κυριαρχίας, διερεύνηση της οποίας ο απολογισμός θα είναι θετικός: οι Ρωμαίοι είναι καλοί κύριοι επειδή είναι επιδέξιοι. **Ο Αριστείδης, που διαπνέεται από την ελληνική ανωτερότητα, δεν είναι ένας Graecus adulator.** Υμνεί τη ρωμαϊκή ηγεμονία για έναν λόγο που δύσκολα θα είχε γίνει αρεστός στους πιο αλαζόνες από εκείνους που, στα 144, αγόρασαν το εισιτήριο της εισόδου και πήγαν να τον ακούσουν σε μια από τις αίθουσες του φόρουμ (πιθανότατα εκείνου του Τραϊανού). **Υποστήριξε**

λοιπόν πως η υπακοή έναντι της Ρώμης έχει ως αποκλειστικό κίνητρο το συμφέρον των υπηκόων. Δεν επρόκειτο λοιπόν για πράξη ακραιφνούς νομιμοφροσύνης, διότι υπονοούσε πως πρόκειται για μια υπακοή υπό όρους. Όπως σημειώνει ο P.A. Brunt, ο Αριστείδης εκφράζει τη νουνεχή τοποθέτηση των Ελλήνων προυχόντων, που έβλεπαν πολύ καλά πως μια εξέγερση ενάντια στη ρωμαϊκή κυριαρχία δεν είχε καμία πιθανότητα επιτυχίας και πως είχαν συμφέρον να επωφεληθούν μάλλον από την ολιγαρχική ευταξία και τη δική τους συμμετοχή στη ρωμαϊκή ηγεμονία ή ακόμα και στη ρωμαϊκή υπηκοότητα. []

Αλλά υπάρχει κάτι ακόμη στο Ρώμης Εγκώμιον: το απροσδόκητο ενδιαφέρον που ο αγορητής δείχνει για τον ρωμαϊκό στρατό (118). Άραγε ο Αριστείδης ήταν ρεαλιστής και είχε την αίσθηση πως οι Έλληνες έχουν τα πάντα, εκτός από έναν στρατό, και γι' αυτό έχουν ανάγκη από την προστασία των λεγεώνων; Ας φανταστούμε, στην Κίνα, κάποιον μανδαρίνο, πριν τρεις αιώνες, να καλεί τους κατακτητές Μαντσού να αναλάβουν να υπερασπίσουν τους Χαν με τα όπλα (ή, ακόμα περισσότερο, ως το κινεζικό ανάλογο του Φίλωνα, να τους καλούσε να σινοποιήσουν τους ξένους). **Άραγε οι Ρωμαίοι είχαν μπει στην υπηρεσία της Ελλάδας;** Δεν είναι εντελώς ψέμα, εάν αναλογιστούμε ότι είχαν αναλάβει τη φύλαξη του Ευφράτη και του κάτω Δούναβη. Στον επόμενο αιώνα, τα τοπικά νομίσματα που κυκλοφορούσαν οι πόλεις της ελληνικής Ανατολής πρόβαλλαν δύο πράγματα στις παραστάσεις τους (119): από τη μια πλευρά την ίδια την πόλη, με τις λατρείες της και τη μυθική προέλευσή της, και από την άλλη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, με τις λεγεώνες της που, σε αυτόν τον τρομερό αιώνα, προάσπιζαν την πολιτισμένη Ανατολή από τις επιθέσεις των ξένων. **Η ελληνική αυτοκρατορία της Ανατολής θα διαδεχθεί μια μέρα τη Ρώμη και τις λεγεώνες της.**

Αν κάνουμε ένα άλμα δύο αιώνων προς το μέλλον, μερικές δεκαετίες πριν τον οριστικό χωρισμό της αυτοκρατορίας της Ανατολής και της Δύσης, τα έργα του **Λιβάνιου** εκφράζουν ακόμα την ίδια επίκληση για στρατιωτική προστασία και ταυτόχρονα τον ίδιο ελληνικό εγωκεντρισμό. Ο Λιβάνιος έχει μια ταυτότητα σε πολλαπλά επίπεδα, **τον παλαιό ελληνικό πατριωτισμό, τον εξελληνισμό της Ανατολής, τη ρωμαϊκή κατάκτηση, το σύστημα της πόλης, την αυτοκρατορική διοίκηση.** Είναι ένας Σύρος (120), ερωτευμένος με την ελληνική του πόλη, την Αντιόχεια, εχθρός των κυβερνητών της επαρχίας, υπήκοος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και Έλληνας μέχρι το μεδούλι, υπερασπιστής του τοπικιστικού πατριωτισμού μέχρι γελοιότητας: μισεί την Κωνσταντινούπολη

και τη Σύγκλητό της, που είχε απογυμνώσει τη μικρή πατρική γη του, την **Αντιόχεια**, από έναν αριθμό τοπικών συγκλητικών. **Δεν είχε κατάνοήσει πως, μετά την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης, οι Έλληνες είχαν αρχίσει να ενστερνίζονται προς όφελός τους την ιδέα της αυτοκρατορίας και της παγκόσμιας μοναρχίας.** Και όμως, οι πόλεμοι, οι ρωμαϊκές λεγεώνες, έφθναν να δώσουν και σε αυτόν τον φανατικό υποστηρικτή του ελληνισμού το συναίσθημα του ανήκειν στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία.

Ο **Λιβάνιος** εξορκίζει τον Ιουλιανό να μην ξεχάσει ότι είναι Έλληνας και ότι διοικεί Έλληνες. Αυτή η παραίνεση, γράφει ο Dagron, ηχούσε ως μια υπονοούμενη αποκήρυξη του ρωμαϊκού χαρακτήρα της αυτοκρατορίας (121). Μπορούμε άραγε να φανταστούμε έναν Αφρικανό ή Γαλάτη συγγραφέα να χρησιμοποιεί παρόμοια γλώσσα; Ο **Άγιος Αυγουστίνος**, αυτός ο Ρωμαίος της Αφρικής, δεν σκέφτεται ούτε μια στιγμή να αντιπαραθέσει τη Ρώμη και την Αφρική του, είναι θεμελιωδώς Ρωμαίος και όλες οι αναφορές του είναι ρωμαϊκές, ενώ ακόμα και ένας Θεμίστιος, δάσκαλος ενός αυτοκρατορικού πρίγκηπα, διακρίνει ανάμεσα σε Έλληνες και Ρωμαίους. **Μέσα στην αυτοκρατορία, οι Έλληνες έμειναν μέχρι το τέλος μια *patio* που δεν ήταν όπως οι άλλες.** Ήταν ανώτερη από τις άλλες και παιδαγωγός όλων. Και όμως, ο Λιβάνιος κατέληξε να ενώσει στην καρδιά του την ελληνική ταυτότητα και τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία με τους θεσμούς της. Λείπει ακόμα ο χριστιανισμός για να έχουμε και τις τρεις συνιστώσες του βυζαντινού πολιτισμού. []

Κανένας Έλληνας συγγραφέας, ούτε καν ο Αίλιος Αριστείδης, δεν ύμνησε τη Ρώμη ως την κοινή πατρίδα όλων των λαών, όπως έκανε ο Λατίνος ποιητής **Rutilius Namatianus** (122) σε μια από τις θλιβερότερες στιγμές της δυτικής ιστορίας. Η θρησκεία δεν θα αλλάξει τίποτα. Ο Inglebert μπόρεσε να δείξει (123) ότι, όταν η χριστιανική σκέψη είχε καταλάβει όλο τον ορίζοντα, η διαφορά της πολιτικής σκέψης (και ο εθνοκεντρισμός) ανάμεσα σε Έλληνες και Λατίνους παρέμεινε σημαντικότερη από εκείνη που χώριζε ειδωλολάτρες και χριστιανούς. **Υπήρχε πάντα ένα «ελληνικό πρόβλημα» μέσα στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, όπως θα υπάρξει και ένα μόνιμο πρόβλημα των αλλογενών ή των μιλέτ μέσα στην αυστριακή, τη ρωσική ή την τουρκική αυτοκρατορία. Και αποκαλυπτικό παραμένει πάντα το γεγονός πως κανένας αυτόκράτορας, Αύγουστος, Καίσαρας ή σφετεριστής, δεν ήταν ελληνικής κατάγωγής.** []

Υπήρχε ένα ακόμα έθνος για το οποίο μπορεί κάποιος να πει ότι, μέσα στην Αυτοκρατορία, δεν ήταν ένα έθνος όπως τα άλλα: **οι Εβραίοι,**

και αυτό δεν είναι τυχαίο. Έλληνες και Εβραίοι μοιράζονταν την πεποίθηση πως ήταν διαφορετικοί από όλους τους άλλους. Και είχαν έναν ανώτερο προορισμό, οι Έλληνες κατείχαν τον αληθή πολιτισμό και οι Εβραίοι, από το βιβλίο του Δεύτερου Ησαΐα και μετά, τον πιο μεγάλο Θεό, τον μόνο αληθινό, μπροστά στον οποίο όλα τα έθνη θα υποκλίνονταν. Έτσι, τόσο οι μεν όσο και οι δε ζούσαν με τη συνείδηση της ταυτότητάς τους και την μνησικακία απέναντι στους ρωμαϊκούς κυρίους τους, σε αντίθεση με όλα τα άλλα έθνη της αυτοκρατορίας.***

Ο προδιαγεγραμμένος επίλογος είναι ότι όλα ανατράπηκαν κατά το έτος 395, όταν ο **Θεοδόσιος** διένειμε ανάμεσα στους δύο κληρονόμους του, έναν για την Ανατολή και τον άλλο για τη Δύση, τη διαχείριση της αυτοκρατορίας που κατ' αρχήν παρέμενε αδιαίρετη. Ο **Γίββων** έχει αποδώσει εξαιρετα τον προβλέψιμο και βίαιο χαρακτήρα του χωρισμού που ακολούθησε ανάμεσα στον λατινικό και τον ελληνικό κόσμο (124). Όπως έγραφε πρόσφατα ο **Fergus Millar**, «θεωρητικά επρόκειτο ακόμα για μια ενοποιημένη αυτοκρατορία, αλλά στην πραγματικότητα υπήρχαν εφεξής δύο δίδυμες αυτοκρατορίες». Αυτός ο σοφός αναφέρεται στον «νόμο» της 24ης Απριλίου 410, σύμφωνα με τον οποίο η αυτοκρατορική εξουσία στην Ανατολή θεωρείται ανεξάρτητη, εφόσον μιλά για «regiones nostri imperii».

Για τις χωριστικές τάσεις αυτών των «αλλοδαπών», που παρέμεναν πάντα οι Έλληνες, η διαίρεση του 395 ήταν η κατάλληλη ευκαιρία. Την εκμεταλλεύτηκαν με τρόπο βίαιο. Σε λιγότερο από δέκα χρόνια, η

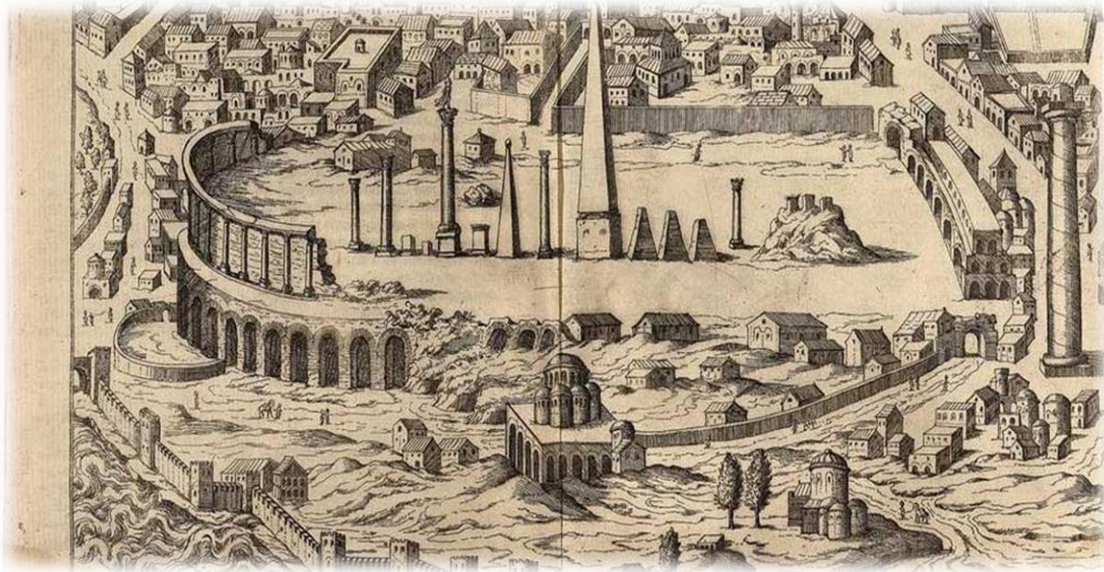
Ανατολή προκάλεσε όλες τις καταστροφές, ακόμα και εκείνες που στρέφονταν εναντίον της. Στα 396, ο αυτοκράτορας της Ανατολής, ή μάλλον ο άνθρωπος που κυβερνούσε πίσω από τον θρόνο, απαγόρευσε στον κηδεμόνα των δύο νεαρών πριγκίπων, τον Στηλίχωνα, να διασώσει, επικεφαλής των στρατευμάτων όλης της αυτοκρατορίας, την Ανατολή από τις δηώσεις και τις πυρκαγιές που οι Γότθοι του Αλάριχου προκάλεσαν στις ελληνικές χώρες, μέχρι τα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Μια αυτοκρατορική διαταγή σταμάτησε την προέλαση του Στηλίχωνα, ενώ μια δεύτερη του απαγόρευε να συντρίψει τους εισβολείς σε οποιοδήποτε πεδίο μάχης βρισκόταν στην Ελλάδα.

Η Σύγκλητος της Ανατολής ανακήρυξε δημόσιο εχθρό αυτόν τον υπερβολικά ενθουσιώδη απελευθερωτή. **Με αυτόν τον τρόπο, διακηρύχθηκε πως κανένας δυτικός δεν μπορούσε στο εξής να ανακατεύεται στις υποθέσεις της Ανατολής**, της οποίας τα σύνορα είχαν μεταβληθεί σε άβατο. Οι εδαφικές διαμάχες άρχισαν αμέσως μετά. Οι Ανατολικοί διεκδικούσαν σαν δικό τους ένα μέρος της λατινόφωνης βαλκανικής χερσονήσου. Γι' αυτούς τους λόγους, έθεσαν τον εισβολέα Αλάριχο επικεφαλής της Ιλλυρία ως κυβερνήτη και στρατιωτικό αρχηγό, και εξέτρεψαν τα χτυπήματά του προς την Ιταλία, την ανταγωνίστριά τους. **Αυτή η πολιτική οδήγησε στα 410 στην κατάληψη της Ρώμης από τους Γότθους. Στο εξής, η Ανατολή θα αφήσει απροστάτευτη τη Δύση να ροκανίζεται από τους Γότθους.** []

Στα 395 λοιπόν, το «ελληνικό τμήμα», όπως το αποκαλούσαν, απόχρησε και εγκαταστάθηκε μέσα σε οριστικά σύνορα. Και όπως το διεκτραγωδούσε ο δυτικός ποιητής Κλαυδιανός, ο κόσμος στένεψε, orbis recisus. Κατά τη διάρκεια του 15ου αιώνα, οι δύο αυτοκράτορες είναι στην πραγματικότητα δύο ανεξάρτητοι ηγεμόνες που διεξάγουν ο καθένας τη δική του πολιτική, επικεφαλής των δύο δίδυμων κρατών, των οποίων οι θεσμοί και οι νόμοι είναι πανομοιότυποι. Το πολύ-πολύ να διατηρούν την ανάμνηση μιας παλαιάς πολιτικής και νομοθετικής ενότητας που έκανε την Ανατολή να προσφέρει, κάποιες φορές, ένα χέρι βοήθειας στη Δύση, την οποία υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει στη μοίρα της και στα πλήγματα των βαρβάρων. []

Το διαζύγιο των ψυχών συνοδεύτηκε και από εκείνο των πολιτικών σωμάτων. **Η πανάρχαια και αμοιβαία περιφρόνηση ανάμεσα στη Ρώμη και την Ελλάδα, που έως τότε καταπνίγονταν αιδημόνως, μπόρεσε να εκφραστεί ανοιχτά με τον Κλαυδιανό** σε μια λογοτεχνία επικαιρότητας την οποία ο Dagron συνοψίζει ως εξής: «η Ανατολή πρόδωσε την Αυτό-

κρατορία. Επέτρεψε στους Βαρβάρους να θριαμβεύσουν επιδιώκοντας την ανεξαρτησία της», αυτή η Ανατολή που, στα μάτια του ποιητή, «είναι ήδη μια βυζαντινή αυτοκρατορία». Οι Ανατολίτες είναι θηλυπρεπείς, κυβερνούνται από ευνούχους και **το μόνο που τους ενδιαφέρει είναι η πολυτέλεια, το τσίρκο και το θέατρο**. Μόνο η Ρώμη κατέχει τη δύναμη και το θάρρος, που την κάνουν άξια να φέρει τα σύμβολα της εξουσίας (125).

O

Ιππόδρομος της Κωνσταντινούπολης.

Με την παρακμή, και εν τέλει την εξαφάνιση της Αυτοκρατορίας της Δύσης, οι Έλληνες ξαναβρίσκονται ανάμεσα σε Έλληνες και μένουν οι μόνοι «κύριοι του σπιτιού». Και εφόσον η Κωνσταντινούπολη είναι η νέα Ρώμη, και ο αυτοκράτοράς τους θεωρείται όπως πάντα Ρωμαίος, εφόσον κατέχει την εξουσία, οι ίδιοι θεωρούν ότι είναι Ρωμαίοι όπως αυτός, **υπήκοοι μιας ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού**, που έγινε χριστιανική. Και υπήρξε ένας Έλληνας που, όπως ο Λατίνος Rutilius Namatianus, ύμνησε την οικουμενικότητα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας: είναι ο **Ευσέβιος** (126), ο αγιογράφος του Κωνσταντίνου, και η αυτοκρατορία που εξυμνεί είναι μια χριστιανική αυτοκρατορία.

Η Ελλάδα λοιπόν κληρονόμησε τη Ρώμη. Αρχικώς, στα 330, τίποτα τέτοιο δεν είχε προβλεφθεί: η Κωνσταντινούπολη του Κωνσταντίνου ήταν ένα προγεφύρωμα της ρωμαϊκότητας και της λατινικής γλώσσας σε ελληνικό έδαφος (127). **Αλλά η ρωμαϊκή Δύση έβαλε στα χέρια των Ελλήνων τον μηχανισμό της κυριαρχίας τους.** Με τον Κωνσταντίνο τον Β΄, η Σύγκλητος του Βυζαντίου εξισώθηκε με εκείνη της παλαιάς Ρώμης. **Η**

Κωνσταντινούπολη είναι μια Ρώμη την οποία μπορούν να οικειοποιηθούν οι Έλληνες, είναι δική τους. Δέχθηκαν να θεωρηθούν Ρωμαίοι μόνο μετά την έκλειψη της Ρώμης και της εξουσίας της, την οποία κληρονόμησαν ή, αν προτιμάτε, καρπώθηκαν. Ξέρουμε ότι, μετά το 395, η πολιτική της αυλής της Κωνσταντινούπολης αδιαφορούσε σε μεγάλο βαθμό για τη Δύση, που στην πραγματικότητα περιορίστηκε στην Ιταλία, και ενδιαφερόταν μόνο να της επιβάλει τον κώδικα των νόμων και τους αυτοκράτορες της επιλογής της: κανένας αυτοκράτορας δεν θα θεωρείται νόμιμος στη Ρώμη ή τη Ραβέννα εάν δεν έχει αναγνωριστεί ή αποσταλεί από την Κωνσταντινούπολη. Οι «Ρωμαίοι» της Ανατολής, υπερήφανοι γιατί εφεξής είναι οι μόνοι αληθινοί «Ρωμαίοι», ελάχιστη ευαισθησία έδειξαν για την απώλεια της Γαλατίας, της Ισπανίας και της Βρετανίας. Στα 455, δεν έκαναν την παραμικρή χειρονομία για να σώσουν την αιωνία πόλη από τη λεηλασία των Βανδάλων. []

Στους αιώνες που ακολούθησαν, οι Ρωμαίοι της Ανατολής θα ξεχάσουν τη γλώσσα της Ρώμης, τη λογοτεχνία της, ακόμα και την ίδια την ιστορία της. Οι Έλληνες, αφού έγιναν κύριοι μιας ελληνικής Ρώμης, θα είναι στο εξής οι αληθινοί Ρωμαίοι και έτσι θα ονομάζονται για μια χιλιετία. Όπως λέει ο C. Lepelley (128), η ανεξαρτησία που αρχίζει για τους Έλληνες στον 5ο αιώνα δεν απέρριψε τη ρωμαϊκότητα προς όφελος του ελληνισμού, αλλά αντίθετα όπλισε τον ελληνισμό με τα όπλα της ρωμαϊκής εξουσίας. Πραγματοποιήθηκε μια «αληθινή μεταφορά της ρωμαϊκής κληρονομιάς στην Ανατολή» (129). Έτσι οι πόλεις, αυτές οι μικρές πατρίδες, αυτά τα φρούρια ενός καθαρού και αδάμαστου ελληνισμού, αλλάζουν ξαφνικά υπηκοότητα: Γύρω στα 405, ο Συνέσιος, υπήκοος του αυτοκράτορα της Ανατολής, σκανδαλίστηκε με την «επίθεση των Βερβέρων εναντίων των Ρωμαίων», δηλαδή των Ελλήνων συμπατριωτών του της Κυρηναϊκής. Και όπως έγραφε, το να γίνεις σύμβουλος αυτής της ελληνικής πόλης σημαίνει «ότι συμμετέχεις στη ρωμαϊκή πολιτική ζωή» (130).

Πύλη του Αδριανού.

Μια και είναι Έλληνες, θα αδιαφορήσουν για τον λατινικό κόσμο, και, εφόσον στο εξής αυτοί είναι η ρωμαϊκή αυτοκρατορία, **ο Ιουστινιανός θα προσπαθήσει να ανασυγκροτήσει την ενότητα αυτής της αυτοκρατορίας προς όφελος του «ρωμαϊκού» θρόνου της Κωνσταντινούπολης: η νικηφόρος Ελλάδα θα κατακτήσει την ηττημένη και εκβαρβαρισμένη Ιταλία και θα την μεταβάλει σε εξάρτημα της Ανατολής. Η Ρώμη, στο εξής, δεν θα είναι παρά μια βυζαντινή πόλη ανάμεσα στις άλλες, ο νόμιμος ηγεμόνας της θα είναι ο αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης και οι πάπες θα είναι οι λίγο έως πολύ πιστοί υπήκοοί του. Από το 678 έως το 752, έντεκα ποντίφηκες στους δεκατρείς θα είναι Έλληνες και θα μιλούν ελληνικά μέσα στα ανάκτορα του Λατερανού.**

Για να ολοκληρώσουμε με δύο λέξεις, οι Έλληνες διατήρησαν πάντα, κάτω από την αυτοκρατορία, το συναίσθημα της διαφοράς τους και της ανωτερότητάς τους. Είναι άλλο ζήτημα, που δεν φαίνεται να τίθεται συχνά, το γεγονός ότι προσχώρησαν και αποδέχτηκαν την αυτοκρατορία από συμφέρον. Και ο **Αδριανός**, για να τους προσφέρει

ικανοποίηση καθώς και μια εθιμοτυπική και θεσμική επισφράγιση αυτού του συναίσθηματος, ενεργώντας μάλλον ως επιδέξιος πολιτικός και όχι ως αισθητής, ίδρυσε το Πανελλήνιον, αυτή την ένωση όλων των Ελλήνων, από τον Πόντο έως την Κυρηναϊκή.

*Απόσπασμα από το βιβλίο του Paul Veyne, *L' Empire gréco-romain*, Seuil, Παρίσι 2005. σσ. 163-257. Την μετάφραση έκανε ο Γιώργος Καραμπελιάς, την επιμέλεια η Νάσια Παναγούλια, ενώ το κείμενο επισήμανε ο Θέμος Στοφορόπουλος.

Ο **Πωλ Βέιν** (Paul Veyne), Γάλλος αρχαιολόγος και ιστορικός, γεννήθηκε το 1930 στην Αιξ-αν-Προβάνς. Σπούδασε στην Ecole Normale (1951-1955) και δίδαξε στην Ecole française de Rome (1955-1957) και στο πανεπιστήμιο της γενέτειράς του. Το 1971 δημοσίευσε το πρώτο δοκίμιό του για την επιστημολογία της ιστορίας “Comment on écrit l’histoire”. Από το 1975 ως το 1999 δίδαξε ρωμαϊκή ιστορία στο College de France, του οποίου παραμένει ομότιμος καθηγητής. Το 1978 δημοσιεύτηκε το δοκίμιό του “Foucault révolutionne l’histoire”, που εξετάζει τη σημασία του έργου του Φουκώ για την επιστήμη της ιστορίας (περιλαμβάνεται στο “Ο Μισέλ Φουκώ και οι ιστορικοί”, Νήσος 2008). Άλλα σημαντικά έργα του: “Inventaire des differences” (Seuil 1976), “Le Pain et le Cirque” (Seuil 1976· το δεύτερο μέρος του, σελ. 185-373, έχει εκδοθεί στα ελληνικά, υπό τον τίτλο “Ο ελληνικός ευεργετισμός”, Ζαχαρόπουλος 1993), “Les Grecs ont-ils cru a leurs mythes?” (Seuil 1983· ελλ. έκδ.: “Οι Έλληνες πίστευαν στους μύθους τους;”, Ζαχαρόπουλος 1993), “La Societe romai-

ne” (Seuil 1991), “Les Mysteres du gynecée”, μαζί με τη F. Frontisi-Ducroux και τον F. Lissarrague (Gallimard 1998· ελλ. έκδ.: “Τα μυστήρια του γυναικωνίτη”, Αλεξάνδρεια 2008), “Sexe et pouvoir a Rome” (Tallandier 2005), “L’Empire greco-romain” (Seuil 2005), “Quand notre monde est devenu chretien” (312-394) (Albin Michel 2007· ελλ. έκδ.: “Όταν ο κόσμος μας έγινε χριστιανικός (312-394)”, Εστία 2012). Το 2012, δημοσίευσε μια νέα μετάφραση της “Αινειάδας” του Βριγίλιου (Belles Lettres).

Σημειώσεις:

69. E. Gabba, *Appiano e la storia delle Guerre Civili*, ό.π., σ. 181, σμ. 1.
70. Αππιανός, *Civilia*, IV, 66, 1, και 67. Η πόλη είχε αντισταθεί στην πολιορκία του Δημήτριου του Πολιορκητή, γεγονός που είχε εξάψει τα πνεύματα της εποχής, και εν συνεχεία σε εκείνη του Μιθριδάτη.
71. Βλ. H.H. Schmitt, *Rom und Rhodos*, Μόναχο, 1957, για τις μεταπτώσεις της ελευθερίας των Ροδίων κατά τη διάρκεια του 1ου αιώνα.
72. Δίων ο Κάσιος, LX, 24,4.
73. Αυτόθι.
74. Ροδιακός, § 55 και 100. Για τις τράπεζες, βλ. §101. η εμπιστοσύνη στην πόλη ως τραπεζίτη συνεχιζόταν ακόμα, βλ. § 67.
75. Αυτ., § 101,125.
76. Aelius Aristide, XXIV, Προς Ροδίους περί ομονοίας, 22 (σ. 61,13, Keil).
77. Ροδιακός, § 62. Γεγονός που υποδηλώνει πως ο Δίων αναλαμβάνει, με δική του πρωτοβουλία, να αντικαταστήσει το διάσημο ζεύγος Ρώμη-Αθήνα, με το Ρώμη-Ρόδος.
78. Αυτόθι, § 68.
79. Strabon, XW, 5, σ. 652 ; Pline, *Histoire naturelle*, XXXSV, 1.36. Για λεπτομέρειες βλ. L. Friedländer, *Sittengeschichte Roms*, ό.π., 1, σσ. 4-5.
80. Ροδιακός A 43.
81. –, §93.
82. –, §93.
83. Η απόδειξη δίνεται από την αναλυτική καταγραφή των κειμένων και των επιγραφών στο O. Barbieri, *L’ albo senatorio da Settimo Severo a Carino*, Ρώμη, 1952, παραρτ. σσ. 562 – 585: «praeses ed hêgemôn».

84. Ροδιακός, §15.

85. —, § 112, 114 (παριόντας).

86. — §112.

87. Ουλπιανός, Digeste, I, 16.

88. D.M. Pippidi, Beiträge z. Geschichte Histrias, σ. 135.

89. Η «ελευθερία» αφαιρείται από τον Κλαύδιο, επιστρέφεται με πρωτοβουλία του νεαρού Νέρωνα, αφαιρείται από τον Βεσπασιανό και επιστρέφεται από τον Τίτο (όπως έδειξε ο A. Momigliano στο Quinto Contributo, σ. 966). ίσως δεν αφαιρέθηκε πάλι από τον Δομιτιανό (βλ. H.H. Schmitt, Rom und Rhodos, ό.π.) Για τον επισφαλή χαρακτήρα της ελευθερίας των πόλεων κατά την περίοδο της Αυτοκρατορίας, βλ., D. Nörr, Imperium und polis in der hohen Prinzipatszeit, ό.π., σ. 85.

90. Ροδιακός, §26.

91. Αυτόθι, §105.

92. K. Tuchelt, Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien, ό.π., σ. 89.

93. Ροδιακός, § 43

94. Μετά το 201 και τον πόλεμο ενάντια στον Φίλιππο τον Β΄.

95. Αυτό το πανύψηλο άγαλμα, τριάντα οργιές ύψος, που κατάσκευάστηκε μέσα στο ιερό της Αθηνάς στα 163 πριν την εποχή μας (Πολύβιος, XXXI, 4, 4), είχε διαδεχθεί, ως προς τη φήμη, τον κολοσσό, που είχε καταρρεύσει στα 226. Η ελληνιστική λατρεία του θεοποιημένου ρωμαϊκού λαού (εξ ου και το «Λαού» με κεφαλαία γράμματα) ή της θεάς Ρώμης είναι πασίγνωστη.

96. Έχοντας μείνει πιστή στη Ρώμη, η Ρόδος μάταια πολιορκήθηκε από τον Μιθριδάτη.

97. Ο Αντίοχος Γ΄ ο μεγάλος.

98. Κατά τον 2ο αιώνα, όταν η Ελλάδα είχε μεταβληθεί σχεδόν σε ρωμαϊκό προτεκτοράτο, ο ροδιακός στόλος πολεμούσε αδιάκοπα ενάντια στη μακεδονική, την ιλλυρική και την κιλικική πειρατεία,.

99. Ο ναός του Διός βρισκόταν στην ακρόπολη της Ρόδου. Συνήθιζαν να καθαγιάζουν μέσα στο ιερό το σκαλισμένο αντίγραφο των συνθηκών.

100. Η Ρόδος είχε συμμετάσχει επομένως σε κάποια ρωμαϊκή θαλάσσια αποστολή. Ο F. Hiller von Gärtringen, στο λήμμα «Ρόδος» της Realencyclopädie των Pauly-Wissowa, συμπληρ. B, στήλη 811, υποθέτει ότι επρόκειτο για την εκστρατεία στη Σκωτία στα 78/79. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε επίσης κάποια άγνωστη επιδρομή στην Ερυθρά Θάλασσα, την εποχή του Κορνήλιου Γάλλου ή των αποπειρών του Αίλιου

Γάλλου στην Υεμένη ή ενάντια στους Ναβαταίους. Η Ρόδος είχε δίχως άλλο καράβια στον θαλάσσιο δρόμο των Ινδιών, στους καλούς της φίλους, τους Λαγίδες.

101. Από τον Κάσσιο στα 42.

102. Ροδιακός, § 125 και 165. Η ραθυμία, σχεδόν παντού στον Δίωνα, υποδηλώνει μια κατάσταση στην οποία πρέπει να αντιτασσόμαστε (Λόγοι I, 1; XII, 36; XXIX, 17; XXXI, 17; XXXIII, 23; LX, 5; LXVHI, 4; LXX, 1).

103. Ροδιακός § 104 και 125.

104. Αυτόθι, § 103,104,161.

105. Ροδιακός, § 104.

106. Αυτόθι, § 165.

107. Ροδιακός, § 121-122. Ο Ρωμαίος του ανεκδότη πρέπει να είναι ο Musonius Rufus (C.P. Jones, *The Roman World of Dio Chrysostom*, ό. π. 12, 28 και 163, σημ. 26-28).

108. Αυτή είναι η επίκριση των αρχαίων ενάντια στις μονομαχίες, και όχι οι ανθρωπιστικές αιτιάσεις που θα μπορούσαμε να υποθέσουμε (οι μονομάχοι –που ήταν εθελοντές– θεωρούνταν χυδαίοι επαγγελματίες δολοφόνοι και εκμεταλλευτές αυτών των θεαμάτων στα οποία πρωταγωνιστούσαν).

109. Ροδιακός, § 122.

110. Ροδιακός, § 117.

111. Ροδιακός, § 122, επιβεβαιώνεται από τον Αριστείδη ή τον Ψευδο-Αριστείδη, XXV, Κορινθιακός λόγος, 28 (π. 79,31, Keil).

112. F. Millar, *A Study of Cassius Dio*, ό.π., σ. 410.

113. Ο κατάλογός τους δίνεται στο K. Harl, *Political attitudes of Rome's Eastern provinces in the Third Century*, ό.π., σ. 301 και σημ. 274. Αλλά, ταυτοχρόνως, είναι δεδομένο πως η Ρώμη είναι «η βασιλεύουσα πόλη» (K. Wörrle, «Ägyptisches Getreide für Ephesos», *Chiron*, 1,1971, σ. 329).

114. Pap. Oxy., IV, 705,1,32.

115. Στη Λυκία, πολλοί επιτάφιοι αναφέρουν ότι κάποιος προύχοντας που έχει πάρει τη ρωμαϊκή υπηκοότητα ήταν «Ρωμαίος και Ξάνθιος», «Ρωμαίος και Σιδυμαίος» (A. N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship*, Οξφόρδη, 1973, σ. 409). εξηγούν επομένως την υπηκοότητα του εκλιπόντος ως μία ισοπολιτεία ανάμεσα σε δύο ίσες πόλεις, σύμφωνα με την ελληνική αντίληψη.

116. Πρόκειται για έγγραφο της αυτοκρατορικής διοίκησης, που είχε εκτελεστική εξουσία, και εξεδίδετο υπό μορφήν απάντησης του Ρωμαίου αυτοκράτορα σε ερώτηση σχετική με το δίκαιο. (σ.τ.μ.)
117. Άριστος σχολιασμός από τον Laurent Pernot, *Éloges grecs de Rome*, ό.π., σ. 49.

118. Ρώμης Εγκώμιον, § 72-89.

119. K. Harl, *Civic coins and Civic Politics in the Roman East, 180-275 AD*, Μπέρκλεϋ, 1987.

120. Αλλά αυτός ο Σύρος ανήκει στον ελληνισμό και υποστηρίζει πως είναι αλληλέγγυος με τους Έλληνες, προστατευμένος από τους Θεούς τους (επιστολές 391,1264 και 1033 Förster; 4,13; 15,1 και 4. 13,2 Norman).

121. Λιβάνιος, επιστολή XV, 25. G. Dagron, *L'Empire romain d'Orient au quatrième siècle et les traditions politiques de l'hellénisme*, ό.π., σ. 72.

122. Ο Ρουτίλιος Κλαύδιος Ναματιάνους έζησε στις αρχές του 5ου αιώνα, και ήταν ένας ειδωλολάτρης Ρωμαίος ποιητής που έγινε γνωστός από το ελεγειακού χαρακτήρα ποίημα, *De Reditu Suo*, που περιγράφει ένα ταξίδι από τη Ρώμη στη Γαλατία κατά το 416 μ.Χ. (σ.τ.μ.)

123. H. Inglebert, «Les causes de l'existence de l'Empire selon les auteurs chrétiens », *Latomus*, 54,1995, σ. 33 ; Id., «L'histoire de Rome dans l'Antiquité tardive: un concept équivoque», στο ίδιο, 55,1996, σ. 566.

124. Gibbon, επιμ. Buridon, Παρίσι, R. Laffont, col. "Bouquins", 1983, I, σ. 861.

125. G. Dagron, *L'Empire romain d'Orient au quatrième siècle et les traditions politiques de l'hellénisme*, ό.π., σ. 111. Κείμενα χαρακτηριστικά ελληνόφοβα (που εναλλάσσονται με επαίνους για τη ρωμαϊκή αρετή), *Invectives contre Europe*, I, 396-400 et 427-433 ; II, 133-139 et 326-341.

126. O S. Hall, *Eusebius, Life of Constantine Translated with Introduction and Commentary*, Οξφόρδη, 1999, σσ. 189 και 312.

127. G. Dagron, *Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Παρίσι, 1974, ιδιαίτερα σσ. 68-69. Ομοίως, *L'Empire romain d'Orient au quatrième siècle et les traditions politiques de l'hellénisme*, ό.π., σσ. 81 -95.

128. C. Lepelley, «Le nivellement juridique du monde romain à partir du IIIe siècle et la marginalisation des droits locaux», *Mélanges de l'École française de Rome, Moyen Âge*, 113, 2001, σ. 855.

129. G. Dagron, *L'Empire romain...*, op. cit., p. 202.

130. Συνέσιος Κυρήνης, *Αλληλογραφία, Επιστολές 113 και 100*, με τις σημειώσεις του εκδ. D. Roques.

Πηγή : <https://www.antibaro.gr/article/>